

AUDIMO TECHNOLOGIJŲ EROTINĖ IR INICIACINĖ REIKŠMĖ LIETUVIŲ KULTŪROJE: SIMBOLIŲ CHOREOGRAFINIAI IR NARATYVINIAI ATITIKMENYS KOMPARATYVISTINIŲ POŽIŪRIU

VYTAUTAS TUMĖNAS

Lietuvių istorijos institutas

Esminiai žodžiai: audimo semiologija, tekstilės technologijos, audimo mitopoetika

Straipsnio objektas – audėjiškos technologijos (verpimo, audimo, vijimo, pynimo, siuvimo ir kt.) simboliai ir mitopoetiniai įvaizdžiai tradicinėje kultūroje: papročiuose, apeiginiuose veiksmuose, etnochoreografijoje (ypač choreografijos geometrijoje), tautosakoje, liaudies dailėje. Straipsnio tikslas – išnagrinėti audimo technologijų (plačiaja prasme) semiotinį kodavimą tradicinėje kultūroje, atskleisti jo variantiškumą. Metodai – analitinis, struktūrinis tipologinis ir lyginamasis komparatyvistinis. Išvados: audėjiškų (tekstilės) technologijų semiotiniai kodai, mitopoetiniai simboliniai įvaizdžiai persmelkia ir jungia įvairias kultūros sritis: papročius ir apeiginio pobūdžio veiksmus (ypač Advento ir vestuvių), liaudies kūrybą (ratelius ir žaidimus, tautosaką, ornamentiką); šie įvaizdžiai yra universalios prigimties, paplitę ir kitose Rytų bei Vakarų kultūrose; audėjiškos veiklos perkeltinė, simbolinė prasmė priklauso vestuvių semantikos laukui ir yra labiausiai siejama su augimo, gyvybingumo, poravimosi, vaisingumo, erotikos, jungties, ryšio bei perėjimo, iniciacijos simbolika.

Audimas lietuvių tradicinėje kultūroje buvo reikšmingas ne tik ekonominiu, bet ir dvasiniu požiūriu. Jam buvo teikiama gili simbolinė prasmė. Moderniais laikais audimo tradicijos turėjo lemiamą įtaką profesionaliosios lietuvių tekstilės gimimui ir raidai. Neatsitiktinai verpiančios moteris įvaizdis, kaip pastebėjo A. Čepaitienė¹, P. Rimšos buvo pakylėtas iki tautinės tapatybės simbolio profesionaliojoje skulptūroje (pav. 6). Jos įvaizdis buvo pakartotas ir Nepriklausomos Lietuvos numizmatikoje (penkių litų banknoto piešinyje). Įvairūs tradicinio audimo technologijų aspektai (pavyzdžiui, linininkystė, verpimas, juostų audimas) modernioje lietuvių kultūroje iškeliami į tautinės simbolikos lygmenį. Tačiau audimo technologijų simbolikos reikšmė tradicinėje kultūroje ir vieta mitopoetinėje pasaulio aiškinimo sistemoje bei jos archetipiniai tarpkultūriniai aspektai tyrinėti menkai. Todėl aktualu atkreipti dėmesį į tai, kaip tradicinėje kultūroje koduojamos audimo technologijos ir plėtojami jų simbolikos variantai, kokie yra universalieji semantikos bruožai.

Kalbant apie audimo įvaizdžio atmainų ir jų reikšmių įvairovę, tikslinga atsekti šių mitemų ryšį su kultūros simbolinių kodų sistema ir jos veikimo dėsniais. Atsekus mitemų pasaulėžiūrinį, mitologinį ir paprotinį kontekstą, aiškesnė tampa ir jų daugiasluoksnė reikšmė.

Audimo technologijų įvaizdžiai buvo vienu svarbesnių semantinių elementų, kurių visuma padėjo puoselėti ir išlaikyti vientisą pažiūrą ir simbolinių-praktinių veiksmų sistemą tradicinėje kultūroje. Kaip teigia rusų etnosemiologas Albertas Baibūrinas, kultūros pastovumą ir gyvybingumą lemia struktūrų, palaikančių jos vientisumą, išplėtojimo lygis. Šias struktūras sudaro ne tik semiotiniai ryšiai, kurių dėka sujungiamos skirtingos prigimties kultūros sferos. Siekiant kultūros vientisumo, yra išplėtojamos vienodos elgesio taisyklės ir sukurama bendra atmintis ir pasaulėvaizdis. Būtent šiuos kultūros funkcionavimo aspektus (integruojantį ir stabilizuojantį) nulemia tradicija, grįsta patirties stereopizacijos veiksniai².

Archajiškoje kultūroje, orientuotoje į ritualą, Baibūрино nuomone, nebuvo vienalytės semiotinės sistemos, pritaikytos informacijos fiksavimui, saugojimui ir perdirbimui. Tokioje „žodinėje“ kultūroje, jo teigimu, informacijos sklaidai buvo naudojamos „parankinės“ priemonės. Žmogų supančios gamtos ir kultūros aplinkos elementams (kraštovaizdžiui, ūkio įrankiams, būsto dalims, maistui, aprangai) buvo suteikiamas ženkliškumas. Visos šios semiotinės priemonės drauge su žodiniais tekstais, mitais, giminystės terminais, muzika ir kitais kultūros reiškiniais turėjo vieną bendrą reikšmių lauką, kurį išreiškė vientisas pasaulėvaizdis. Šios skirtingos ženklų sistemos jungėsi į vieną visą apimančią ženklinę sistemą taip, kad vienos specifinės sistemos elementas galėjo reikšti tam tikrą kitos sritį. Tokios organizacijos dėka pasiekama, kad reikšmės gali abipusiai išplaukti viena iš kitos, o metaforos persmelkti viena kitą. Laiko tėkmėje reikšmės galėjo pasimiršti, todėl visuomenė išskirdavo branduolinius atminties fragmentus ir ypatingai rūpindamasi, kad jie išliktų, pasitelkdavo ritualą. Pagrindinė ritualų tema – pasaulio kūrimas, įvairių taisyklių ir schemų nustatymas, o pirmiausia – giminystės ir vedybinių santykių nustatymas. Buvo galvojama, kad būtent šių struktūrų nekintamumas lemia žmogaus ir kolektyvo sėmę³. Kaip aiškina V. Toporovas, tai, kas gimė pasaulio kūrimo akto metu, turi būti atkartota ir atkurta rituale, kuris apima sinchroninius ir diachroninius būties aspektus, primena pasaulėkūros veiksmo struktūrą ir tuo pačiu verifikuoja žmogaus patekimą į tą patį kosmologinį universumą, kuris buvo sukurtas „pradžioje“⁴. Įdomu pastebėti, kad tradicija veikia, Baibūрино nuomone, pagal tokią pačią schemą, kaip ir ritualas. Nes tradicijas puoselėjantis kolektyvas nuolatos perduoda įvaizdžius ir stereotipus, kitaip sakant, yra susitelkęs į kartotinius pranešimus⁵. Kartotiniai pranešimai grąžina pamiršta: neteikia naujo žinojimo, bet saugo turimą, atstato

tai, ką sugriauna laiko suformuoti pokyčiai mąstyme, elgsenoje ir kitur⁶. Panaši ir pagrindinė ritualo funkcija – patikrinti prasmų ir pasaulio modelio paradigmų nekintamumą⁷.

Kaip taikliai pastebi filosofė Jurga Jonutytė, „tradicija, kaip diachroninis vertybių perdavimo ir kartu sinchroninis vertybių cirkuliavimo procesas, yra tai, kas sunkiai apibrėžiama vieno laikmečio arba vienos kultūros ribomis“⁸.

Vieni būdingesnių yra pranešimai, semantiniai kodai, susiję su technologijomis. Tekstilės artefaktų semiotiką tradicinėje kultūroje esu nagrinėjęs anksčiau⁹, todėl aktualu pažvelgti į paties audimo proceso semiotinį kodavimą kultūroje ir atskleisti jam teikiamą simboliką. Pagrindinis dėmesys sutelkiamas į itin iškalbingą, tačiau mažai nagrinėtą semantikos požiūriu etnochoreografijos medžiagą ir jos tipologinį lyginimą su tautosakos, etnologijos, dailės istorijos duomenimis.

Liaudies kultūros reiškiniai – tai savotiški metatekstai, kurie turi nuo kelių iki daugybės perskaitymo lygmenų: kasdieninį-praktinį, estetinį, psichologinį, paprotinį, ritualinį, mitologinį ir t. t. Todėl specializuotas etnografinis požiūris į tradicijas, susijusias su tekstilės technologijomis – jaunimo vakarones¹⁰, mažai kreipiant dėmesio į folklorinį kontekstą, neleido tyrėjams atskleisti platesnio simbolinio, metaforinio pastarųjų vaidmens ir reikšmės kultūroje. Ž. Šaknys, atkreipęs dėmesį tik į dainų, atliekamų neintensyvaus darbo sueigų metu, turinį ir paskirtį, pastebėjo tik tai, kad jos „matyt, neliudija realaus jaunimo bendravimo ir atliko daugiau didaktinę funkciją“¹¹. Tačiau liko nepastebėta ir neišaiškinta, kokią vaidmenį atliko dainų bei žaidimų tekstų, judesių ir dramaturgijos perkeltinės prasmės, kokią simbolinę ir praktinę funkciją turėjo meniniai, kūrybiniai vakaronių elementai ir kaip jie susiję su realiu bendravimu vakaronių metu.

Tuo tarpu audimo technologijų ir jas simbolizuojančių ženklų, kaip mitopoetinių įvaizdžių asociatyvių ryšių kultūroje tyrimai padeda geriau pažinti liaudiškojo mentaliteto logiką ir rekonstruoti archajiškos pasaulėžiūros simbolių sistemos sandaros ir veikimo principus. Mitopoetinių įvaizdžių ir savokų asociatyvių ryšių prasmę ir logiką archajiškose kultūrose struktūralistiškai tyrinėjęs antropologas ir mitologas C. Lévi-Straussas nustatė itin sudėtingus ir išpuoselėtus kalbos, kultūros reiškinų, žmogaus ir viso pasaulio apibūdinimo asociatyvius ryšius, grįstus mitologine logika, būdingus „atsilikusioms visuomenėms“ ir padarė išvadą, kad jų intelektualinė veikla nėra menkesnė už šiuolaikinių¹². Panašiai nepaprastai sudėtingai išplėtotus tradicinių kultūrų kasdienybės bei ritualų, apeigų, paprotinių veiksmų ir folklorinių naratyvų, kaip kultūrinių archaizmų metaryšius su mitologiniu pasaulio modeliu yra konkrečiai diachroniškai nagrinėję bei teoriškai apibendrinę daugelis tyrinėtojų – O. Freidenberg¹³, V. Ivanovas ir V. Toporovas¹⁴, N. Laurinkienė¹⁵, N. Vėlius¹⁶, T. Civjan¹⁷, A. Baidūrinas¹⁸, T. Agapkina¹⁹, S. Tolstaja²⁰ ir kt.

Kokiu būdu semantiniai kodai arba tos pačios matematinės ir geometrinės konstantos gali persmelkti įvairias liaudies kultūros sritis, akivaizdžiai rodo ir etnomatematikų darbai. C. Zaslavsky monografijoje „Afrika skaičiuoja: skaičius ir ornamentas Afrikos kultūrose“, nagrinėdama afrikiečių matematinių mąstymą, gvildena numerologines sistemas bei ornamentus muzikoje, poezijoje, dailėje, architektūroje, žaidimuose, magijoje ir tabu²¹. P. Gerdes nagrinėja liaudies ornamentikos, folkloro naratyvų ir etnomatematikos ryšį²². Moderniajai Vakarų civilizacijai alternatyvius informacijos kodavimo būdus įvairiose Šiaurės Amerikos indėnų tradicinės kultūros srityse tyrinėja R. Eglash²³. Jo atlikti fraktalų tyrimai Afrikos kultūrose atskleidė architektūros, skulptūros, tekstilės, žaidimų, religijos ir simbolių sistemų, socialinių struktūrų modulinį sąryšį²⁴.

Sakralios geometrijos, kaip semantinių kodų reikšmę, pagrįstą ne folklorine, bet rašytine indų religinės estetikos tradicija, klasikinėje Indijos kultūroje išsamiai išnagrinėjo K. Vatsyayan²⁵. Ji atskleidė kvadrato, rato ir kitų geometrinių formų holistinį simbolikos pobūdį, kuris persmelkia ir architektūrą, ir aukurų dizainą, ir šokių figūras, ir choreografinį judėjimą. Jos atlikti geometrinių figūrų simbolikos tyrimai ypač vertingi tuo, kad yra pagrįsti detalio ir konkrečia šventraščių ir religinių kanonų tekstų analize bei jų tiesioginio praktinio taikymo nagrinėjimu. Svarbu ir tai, kad jos išvados rodo indų tradicinio mąstymo simboliais (kurio pagrindai yra aprašyti istoriniuose šaltiniuose) panašumus su mūsų regiono archajiškam pasaulėvaizdžiui būdingais asociatyvių mito-poetinių ryšių tarp įvairiausių kultūros segmentų principais.

Panašiu būdu, tik remdamasis išsamiais autentiškais etnografiniais komentarais, šokių judesio geometrinių figūrų (rato, trikampio, daugiakampių ir kt.) semantiką ir jos ryšį su platesniu estetiniu kontekstu Indonezijos tikėjimuose, religijoje, muzikoje ir dekoratyviojoje dailėje nagrinėja M. Kartomi²⁶.

Rato, spiralės ir tilto/vartų simboliką daugelio kultūrų šokiuose istoriniu-tipologiniu bei lyginamuoju ir komparatyvistiniu metodais, nagrinėjo lenkų choreologė Jolanta Kowalska. Ji atskleidė, kad šie judesio piešiniai yra būdingi iniciacijos, perėjimo/virsmo, vestuvių ir vaisingumo ritualams, taip pat maginiame gydyme. Šie ženklai siejami su atsikartojančiais pasaulio egzistavimo ratais²⁷.

Panašiai rato ir žalčio piešinio šokių ryšį su gyvenimo rato apeigomis ir iniciacijomis bei vartų figūros ryšį su iniciacija, perėjimu, mitine riba lietuvių etnochoreografijoje yra aiškinusi Dalia Urbanavičienė²⁸.

Archajiškųjų amatų (audimo, puodininkystės, kalvystės, statybos, kulinarijos) technologijas daugelis tautų itin glaudžiai sieja su mitologija, mito-poetika ir apeiginiais veiksmais. Archajiškieji amatai ir technologijos kultūrinėse tradicijose dažniausiai yra apipinti mitais ir tikėjimais. Donas Ihdesas atskleidė žymiai platesnę, nei ekonominę, technologijų vertę ir parodė jų, kaip kultūros

geštaltų (raktinių provaizdžių) svarbą. Jo nuomone, „žmogaus veikla nuo neatmenamų laikų visoje kultūrų įvairovėje buvo technologiškai pagrįsta“²⁹. Jis parodė, kaip analizuojant kultūras technologiniu požiūriu, galima atskleisti pamatines jų pasaulėvokos koncepcijas³⁰.

Gausu tyrimų, kuriuose nagrinėjamas audimo technologijų, kaip semantinio kodo, savotiško „technologinio geštalo“, ryšys su indo-europiečių tautų tradiciniame ritualine poezija, folkloro naratyvais ir mitologijomis ir visumine pasaulio samprata³¹. Šio straipsnio autorius yra nagrinėjęs audinių ir audimo reikšmę ir simboliką vestuvių papročiuose, jų mitologines sąsajas su anapusiniu pasauliu ir visu socialiniu, gamtiniu bei dvasiniu kosmosu, su žemiškuoju gyvenimu ir žmogaus likimu lietuvių tradicinėje pasaulėžiūroje³².

Asociatyvus liaudiško mąstymo semantinių sistemų paieškos ryškėja lietuvių kultūroje J. Basanavičiaus, M. Gimbutienės, P. Dundulienės, A. J. Greimo, N. Vėliaus, V. Bagdonavičiaus, G. Beresnevičiaus darbuose. Pastaruoju metu semantinius mitopoetinių įvaizdžių ryšius nagrinėja N. Laurinkienė, J. Vaiškūnas, E. Usačiovaitė, D. Vyčienienė, E. Vyčinas, V. Tumėnas, D. Razauskas, D. Vaitkevičienė ir kt. Nepaisant atliekamų tyrimų įvairovės, amatų, kaip mitopoetinių įvaizdžių, asociatyvių ryšių tradicinėje kultūroje nagrinėjimai Lietuvoje nėra gausūs. Paminėtinos Vyčienienės įžvalgos apie lietuvių sutartinių dainavimo liaudiško termino „rinkti“ ryšius su audimo terminija bei kitus etimologinius ir fenomenologinius kanoninio dainavimo ryšius su audimu Eurazijos kultūrose³³. Taip pat reikšmingos Razausko įžvalgos apie tekstilinių technologijų (rišimo, mezgimo, mazgymo, nėrimo, verpimo, audimo, vijimo, pinimo, siejimo) bei tekstilės artefaktų (gijos, virvės) etimologinius ryšius su srovės, tekančio vandens, upės, plaukimo, ritualinio maudymosi įvaizdžiais indoeuropiečių kalbose³⁴.

Audinio gamyba kaip kultūros kodas

Tekstilės technologijos srities (audimo, verpimo, vijimo, siuvimo) kodai, atributai, simboliai ir metaforos užima išskirtinę vietą tradicinių kultūrų ritualinių pažiūrų sistemoje. Jie apima ne tik tekstilės artefaktų simbolines funkcijas, bet ir ornamentų semantiką, tautosakos naratyvus, etnochoreografiją ir kt. Pavyzdžiui, kaip nurodo Baibūrinas, rituališkai būdavo verpiama įšventinant mergaitę į verpėjas, o apeigiškai audžiama gelbstintis nuo epidemijų³⁵. Nuotakos nauja šukuosena apeigų metu – išpinant kasas, iššukuojant plaukus – visumoje kartojo pagrindinius verpimo ir audimo veiksmus³⁶. Susukimas, supynimas ir vyniojimas(is), vijimas(is) yra labai paplitusi apeigų metafora. Vijimo įvaizdyje rusų folklore A. Potebnia (1835–1891)³⁷ ir Baibūrinas įžvelgė itin pastovų vyriško ir moteriško prado jungties ir meilės simbolį³⁸. Pagrindinė siūlo, virvės paskirtis yra supinti,

suvyti, sumezgti, sumazgyti. Šių veiksmų dėka gimsta ir plečiasi erdvėje audinys. Kaip atskleidė Toporovas, siūlų įvaizdis todėl yra siejamas su pagrindine ritualine aukos idėja, aiškinančia, kaip „pirmapradžiu“ būdu užpildyti negyvą tuštumą³⁹. Jo nuomone, tekstilės artefaktų mitopoetinėse metaforose semantiškai apžaidžiamos šios jų ypatybės: ištęstumas, sugebėjimas sujungti atskirus, dažnai poliarinius objektus iš vienos pusės, o iš kitos – nutrūkimas, nebegalumas, pabaigos, galo turėjimas. Su šiuo požymių lauku tiesiogiai susiję ryškiausios siūlų metaforos – gyvenimas, likimas, laikas, kelias, auka⁴⁰. Perfrazuojant Toporovą ir Baibūrį, galima pastebėti, kad būtent begalybės ir ribotumo, amžinybės ir laikinumo paradigmas aktualizuoja ritualas⁴¹. O kadangi surišimas yra sinonimiškas kontaktui, – siūlas ir juosta apeigose simbolizuoja herojaus įtraukimą į socialinę struktūrą. O namo, kaimo, cerkvės apsikimas siūlu greta jungties idėjos dar reiškia atskiribių surinkimą į vienetą, uždarymą, ribos tarp savo ir svetimo nustatymą⁴².

M. Eliade, nagrinėjęs virvių, kilpynių, mazgų, raizginių archetipo simboliką indoeuropiečių ir jų kaimynų mitologijose, įvairių pasaulio tautų apeigose ir tikėjimuose, padarė išvadą, kad šis archetipas mitiniuose personažuose siejamas su magiškos galios funkcijomis, su gebėjimu ir numarinti, ir prikelti iš mirusiųjų, ir pakenkti, ir išgydyti. O ritualinėje praktikoje surišimo archetipas iškyla kaip maginė – religinė galia, iniciacijos simbolis, svarbus visose religijose. Daugelio tautų tikėjimų praktikoje jis atsekė raiščio ir surišimo archetipui priskiriamą magišką vitalinę galią, gydančią ir apsaugančią nuo ligų ir demonų: virvelės, mazgai padeda gimdymo metu, o juostelės būdingos vestuvių apeigose, kadangi užtikrina jaunavedžių apsaugą. Eliade atskleidė ir kosmologinę audinio ir raiščių, kaip kosmoso tvarkos ir visuotino sąryšio, simboliką indų, kinų mitologijose. Šiame kontekste jis parodė mazgo bei labirinto simbolikos ryšį su paslapties ir mirties idėjomis bei iniciacine praktika⁴³.

Audimo technologijos etnochoreografijoje

Tekstilės technologijų, kaip simbolinio veiksmo reikšmių tinklas, persmelkiantis įvairias lietuvių kultūros sritis, dar itin menkai nagrinėtas. Audimo (ir audžiamo ornamento) asociatyvūs semantiniai ryšiai su apeiginių veiksmų ir judesių geometrija, išreikšta liaudies rateliuose ir žaidimuose, jų tautosakoje bei platesniame kultūriniame kontekste iki šiol lieka menkai tyrinėta sritis.

Žaidimas, anot Baibūrinio, lygiai, kaip ir ritualas reikalingas visuomenės normaliam funkcionavimui. Žaidimas ir ritualas, abipusiai glaudžiai sąveikaudami, gyvavo per visą žmonijos istoriją, kaip dvi pagrindinės sąlyginio veiksmo atmainos⁴⁴. Todėl liaudies žaidimų ir ratelių ryšių su audimo technologijomis

tyrimai gali padėti geriau suprasti ritualo, šokio ir audimo technologijų mitologinę semantikos pagrindą. Interdisciplininis požiūris įgalina atsekti, kaip simbolinio mąstymo konstantos jungia tekstilę ir jos technologijas su etnochoreografija ir tautosaka, tokiu būdu išsamiau atskleisti tiek tekstilės, tiek etnochoreografijos archetipinę simboliką.

Kadangi choreografija nėra susijusi su materialiais artefaktais, iš pirmo žvilgsnio ji gali atrodyti menkliau susijusi su konkrečioje kultūroje naudotomis technologijomis. Nepaisant to, lietuvių rateliai ir žaidimai yra glaudžiai susiję su tekstilės technologija – audimu, pynimu, vijimu, siuvimu, verpimu. Choreografijos ir technologijos ryšius galima mėginti paaiškinti jų archetipinių įvaizdžių bendromis šaknimis archajiškame rituale. Pagrindinės archajiškosios technologijos – puodininkystė, metalo apdirbimas, audimas, maisto ruošą – turi mitologines ir ritualines šaknis. Mitinėje pasaulėžiūroje amato profesionalai turėjo aukščiausią socialinį statusą, neretai jiems buvo teikiamas vadovo vaidmuo, o jų darbas buvo suvokiamas, kaip ritualo dalis, kuriame jie kartodavo dieviškus Pasaulio kūrimo veiksmus⁴⁵. Baibūrinio nuomone, mitinės Pasaulio kūrimo taisyklės tapo pirminių technologijų pagrindu ir būtent ritualas buvo technologijų šaltinis, todėl klaidinga manyti, jog ritualiniai veiksmai tik lydėjo technologijas⁴⁶.

Lietuvių rateliai ir žaidimai yra surinkti ir aprašyti XX amžiuje. Vienas turtingiausių jų šaltinių – *Lietuvių liaudies dainynas t. XX. Kalendorinių apeigų dainos, 1: Advento-Kalėdų dainos*. Ženkliškumo prasme itin reikšmingi LLKC leidiniai, parengti E. Venckauskaitės, A. Kirvaitienės, S. Valiulytės, N. Marcinkevičienės, kadangi dauguma šokių juose paskelbti drauge su judėjimo plokštumoje schemomis. Nepaisant vėlyvo ratelių ir žaidimų užrašymo laiko, galima daryti prielaidą apie gerokai ankstesnę jų mito-poetinių įvaizdžių, archetipų ir judėjimo geometrijos kilmę.

Itin daug žaidimų buvo žaidžiama sakraliu Advento – Kalėdų laikotarpiu. Kaimo merginos tuo metu rinkdavosi kurios nors troboje ir drauge leisdavo ilgus žiemos vakarus bendrai dirbdamos – vakarodamos. Verpimas, siuvinėjimas, juostų audimas, mezgimas, plunksnų plėšymas buvo populiariausi merginų užsiėmimai. Audėjiškų technologijų sričiai priklausančią merginų vakaronių veiklą lydėjo pasakojimai, mįslės, dainos, žaidimai. Vaikiniai tuo metu dirbdavo vyriškus tekstilinius darbus – vijo virves, botagus, pančius bei drožė grėbliadancis. Atėję pas merginas, stebėdavo jų darbą arba trukdydavo. Vakaronės baigdavosi linksmybėmis, žaidimais, rateliais (ypač savaitgaliais)⁴⁷. Ratelius ir žaidimus žaisdavo ir kitų vakaronių metu, taip pat ir per vestuves. Ž. Šaknys mano, kad vakaronės turėjo sąsajų ir su vestuvėmis, ir su talkomis. Nes Pietų Lietuvoje verpimo vakaronės rengdavo ir prieš vestuves, kaip talką kraičiui susikrauti, o Suvalkijoje vakarone vadino mergvakarį⁴⁸.

Advento – Kalėdų laikotarpio dainų ir žaidimų tematikoje ir veiksmuose Jurgita Ūsaitytė įžvelgė vyraujančią iniciacinę, jaunimo brandos apeigų, jaunuolių statuso įteisinimo ir pašventimo į atitinkamų darbų technologijas bei vestuvinės brandos, piršlybų, poros suradimo, šeimos sukūrimo, vestuvių simboliką. Jose gausu motyvų, būdingų vestuvių dainoms: jos sutelktos į piršlybų, vestuvių įvykius ir vedybinio šeimos gyvenimo scenas. Drauge šios kalendorinės dainos susijusios su žemdirbių ūkinėmis-maginėmis praktikomis⁴⁹.

Įdomu pastebėti, kad audėjiški įvaizdžiai, kurių itin gausu Advento vakaronių dainose, rodo ne vien ūkines realijas (byloja apie reikšmingiausius to metų laikotarpio jaunimo darbus), papročius (meilininimosi, piršimosi dovanas), bet turi ir perkelinę bei simbolinę-maginę reikšmę.

Dainose, kuriose gamta lyginama su žmogumi ir jo pasauliu, sakalėlis, kuriam patiko gegulė, „vyšnių sode uogas gerianti, obuolėlius lesanti“, gretinamas su bernužėliu, kuris paklaustas, kaip drįso įeiti uošvijon, atsako, kad „padabojo mergele, margas skrynias vožiančią, plonas drobes rėžančią“⁵⁰. Vadinasi, mergelės tekstilinė veikla prilyginama laimingo, turtingo, vaisingo šeimyninio gyvenimo, meilės malonumo simboliams – vyšnių, obuolių valgymui.

Panašiai kitoje dainoje – „Kvolijosi šilo meška“ – audėja gretinama su meška, o jos audžiamieji audiniai (tankios drobės) lyginami su medumi, kurio meška kopina „aukšton drevėn“. Čia prieštaraujama pagyrūnei meškai, žadančiai įkopti neįmanomu būdu aukšton drevėn ir mergužėlei („sesiulai“), besigiriančiai, kad ji išaus tankias drobes be nytelių, be skietelių ir be šaudyklėlės⁵¹. Meškos lyginimas su mergele primena paprotinį gimdyvės vadinimą „meška“⁵². Įvaizdžių ryšys su audimu skatina ieškoti šioje dainoje vestuvinės simbolikos. O meškos svajonės avantiūrišku būdu įkopti drevėn dėl medaus, gretinamos su mergelės svajone sukurti audinį nerealiu būdu, kelia minčių apie čia slypinčią meilės iracionalumo metaforą. Kita vertus, akivaizdu, kad ir meška, ir mergelė įtikėję, kad veikia kaip bitė, nes būtent jų darbui nereikalingos nei kopėčios, nei staklės. O bitė – ryškus šeimyniškumo simbolis. Kitoje dainoje bitutė, paklausta, kur lakiojo, atsako, kad „lakiodama po dobilynus, korelius siuvo“; o su ja gretinama mergelė, paklausta, kur vaikščiojo, atsako, kad „po tėvulio dvarą vaikščiodama šilkelius taisė“⁵³. Vadinasi, aukščiausios kokybės audimas lyginamas su bitės atliekama geometriniu veikla – korių lipdymu, kuri asocijavosi su mitologinėmis idėjomis: chaotiškos gamtos pašventinimu ir virtimu taisyklingu kosmosu bei tvarkingu kūrimu, augimu ir bitės šeimos gausumu.

Vienoje dainoje voveraitei sakoma, kad ji „nepažino raibos gegulės, šilkų lizdus vejančios“⁵⁴. Kitoje – paukšteliai, paklausti, ar neregėjo gegulės, atsako, kad „regėjo pušyje šilko lizdą vejančią, aukso kiaušinius dedančią, o žmonės, paklausti, ar neregėjo mergelės, atsako, kad „regėjo seklyčioj aukso krėslė sėdinčią,

šilko kuodelį verpiančią, sidabro verpstę verpiančią⁵⁵. Vadinasi, aukščiausios kokybės pluoštas, jo siūlai ir dirbiniai paukščių naudojami lizdus sukurti, o ši veikla prilyginama stebuklingai, magiškai priešvestuvinei mergelių verpėjiškai veiklai. Tokiu būdu, verpimo siejimas su lizdo sukimu ir kiaušinių dėjimu – akivaizdi šeimos kūrimo metafora.

Dainose kalbama apie tris jaunos bernelius, kurie atiminėja skusteles (skareles) iš trijų sesulių, palavuose (rūmuose/dvare) sėdinčių, o, atitinkamai, trys jaunos mergelės atiminėja iš trijų brolelių juosteles⁵⁶. Kitoje dainoje mergelė, palavuose už baltų skomų sėdėdama, juosteles audžia, skusteles rėžia, berneliui siunčia⁵⁷. Arba bernelis palociuose kilpinėlius narsto, anteles gaudo ir mergelei dovanų siunčia, o atitinkamai mergelė, margas juostas audžia ir berneliui siunčia⁵⁸. Arba upelyje ant akmenėlio bernelis kilpeles lankė, anteles šaudė, mergelei siuntė, o atitinkamai mergelė, juosteles audė, skusteles velėjo ir berneliui siuntė⁵⁹. Arba „dvare jauna Janytė šalikėlį mezga, Vinculiui neša, kad nors panešiotų, ją paminėtų, meiliai apkabintų, triskart pabučiuotų“⁶⁰. Arba „Kazlausko dvare jaunas Juozulis kamašėlius siuvė ir Marytei siuntė“, o atitinkamai Marytė – „marškinėlius siuvė ir Juozuliui siuntė“⁶¹. Taigi tekstilės artefaktai iškyla kaip meilėnimosi, piršimosi paprotinės dovanos.

Audėjiškos technologijos semantikos ryšys su meilės, piršimosi ir vedybų idėja ryškus Advento žaidimų tekstuose ir veiksmuose. Vieni ryškiausių šiuo požiūriu – „Snaudalės“ tipo žaidimai. Pavyzdžiui, žaidime „Mergele, oi ką tu ten veiki?“ dainuojama: *„Mergele, oi ką tu veiki/Jaunoji, oi ką tu veiki?// Mergelės, kuodelaitį verpiu, Sesulės, kuodelaitį verpiu//Mergele, kam tas kuodelaitis, Jaunoji, kam tas kuodelaitis?//Mergelės, lyg nereikės tekėti?/Sesulės, lyg nereikės tekėti?//–Mergele, reiks tau dovanėlių, Jaunoji, reiks tau dovanėlių.//–Mergelės, reiks man stuomenačių, Sesulės, reiks man abrusaičių.//–Mergele, reiks tau ir juostaičių, Jaunoji, reiks tau ir juostaičių, //–Mergelės, reiks ir marškinaičių, Sesulės reiks ir marškinaičių“*. Šio tipo žaidimą žaisdavo ne tik per Advento vakarones, bet ir per vestuves – todėl erotinė ir vestuvinė šio žaidimo ir tekstilinės veiklos simbolika jame akivaizdi. Žaidžiama dvejomis grupėmis: vienas būrelis susėda, o jam priešais sėdi mergina. Dainoje paminėjus dalyvaujančio vaikiną vardą, jį priveda prie sėdinčios merginos, jiedu pasibučiavę nueina (arba mergina prieina prie jo, paima už rankos ir abu nueina), o į jos vietą sėda kita⁶².

Reikia atkreipti dėmesį, kad nagrinėjamoje tautosakoje ypatingas dėmesys teikiamas ne ekonomiškai vertingo daikto gyriui, bet pačiam technologiniam procesui, apeiginio daikto kūrimo veiksmui su įvairiausiais to proceso kontekstais, variantais ir net antipodais. Kalbėdamas apie tautosakoje sakralizuoto audimo veiksmo antipodus, turiu galvoje kitus „Snaudalės“ tipo žaidimo variantus, žymiai labiau paplitusius ir gerokai įslingesnės simbolikos. Juose su vestuvine ir meilės

simbolika siejamas ne racionaliai pagrįstas ir ekonomiškai naudingas būsimos nuotakos mokėjimas verpti ir darbštumas, bet priešingai, – dar netekėjusios, bet jau marčia vadinamos (taip mergina nusakoma po sutartuvių) personos (merginos arba vaikinio) nesugebėjimas verpti: apdainuojama, kaip ji (jis) gadina žaliavą ir darbo priemonės, kaip tinginiauja, snaudžia dirbdama(s).

Šios „Snaudalės“ tipo žaidimų dalies apibendrintas vaizdas gali atrodyti maždaug taip. Persona (moteriškos arba vyriškos lyties, arba tik vienplaukė mergaitė), vadinama „snaudalė“, „snauduola“, „mieguola“, „mergele“, „marčiutė“ ir pan. sėdi dalyvių rato viduryje prie verpimo ratelio ir snausdama nemokėsiškai bei tingiai verpia arba nuleidusi galvą sėdi, rankoje laikydama susuktą rankšluostį. Apie ją dainuojama, kad ji: „nemoka verpti, linus gadina, kuodelį pašo, pluoštelį draiko“, „snaudala snaudžia, nei verpia nei audžia, verpstės pasuoly“. Dažniausiai rate stovintieji šaiposi iš jos, dainuodami, kad atvažiuoja jos apsileidę, sugyvuļę tėvai: „Tavo tėvelis iš karčemos grįžta, kiaulę pasikinkęs, geldon įsisėdęs, žarnom įsivadelėjęs, šiaudo botagėlis...“⁶³, „Ar ne tavo tėvėlys lauku atvažiuoja, vienu žilu oželiu,/Kitu do žilesniu,/Vienu daglu kiaulaly,/ Kitu do daglesni,/Vienoj gilioj geldalaj,/Kitoj da gilasnaj/[...]/Vėnom kiaurom kelnalam...“⁶⁴; arba sako: „Snaudalės močia linus šukuoja, linus gadina“⁶⁵. Kai rateliu einantys baigia dainuoti, *snaudalė* atsibudusi pradeda raudoti dėl melo, nes jos tėvai esą visai kitokie – idealūs: „Jūs sesulės, jūs melagės,/Kada gi mano tėvelis/Kiaulę pasikinkęs važiavo?!“; „Sasulalas malagėlas,/Kalbalas pramona./ Tai ne mono tatušėlys/ Lauku parvažiuoja./ Mono tavo žirgėlys/Gražus širmavotas“, o tėvo važelis – „gražiai maliavotas, kailinėliai – iš toli blizgėjo“⁶⁶. Tada *snaudalė* prievarta susirenka iš visų žaidėjų fantus: skareles, kepures (tekstilinį artefaktą), kuriuos žaidėjai maldaudami atiduoti dainose įvardija „vainikais“. Jie atgauna fantus, jeigu neprasijuokę atlieka *snaudalės* jiems paskirtas užduotis, kurias įvykdyti ji trukdo visaip juos juokindama. Paskui *snaudalės* vietą užima kitas asmuo. Arba *snaudalė*, rateliui baigiant dainuoti, stengiasi suduoti rankšluosčiu kuriam nors žaidėjui, kuris tada sėdasi į jos vietą⁶⁷. Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad pastarieji sąlyginai „negatyvaus“ herojaus žaidimai, veiksmų, siužeto, įvaizdžių, herojaus vardo ir naratyvo kompozicinės struktūros dėka, priklauso tai pačiai „Snaudalės“ tipo žaidimų grupei. Čia iškyla kiti tekstiliniai įvaizdžiai/artefaktai – rankšluosčio „virvė“ su mazgu gale, skarelės, kepurės vadinamos „vainikais“. Beje, Baibūrinas yra atskleidęs ir vainiko vaizdinio, kaip supinto, vadinasi, irgi susijusio su tekstiline technologija, artefakto simboliką⁶⁸.

Šis žaidimo įvaizdžiai ir siužetas kelia klausimą – kas gi toji *Snaudalė*? Ji ne tik būsimoji nuotaka, besirenkanti jaunikius, juos išbandanti, bet ir mistinis marginalinis personažas, visiškai netikęs žemiško vedybinio gyvenimo ekonomikai, nes nemoka nei verpti, nei austi. *Snaudalės* tėvai žaidėjams atrodo kaip velnias

su laume-ragana. *Snaudalė*, panašiai kaip Slibinas „Jaščero“ tipo žaidimuose, grobia iš žaidėjų fantus-aukas, skaistybės vainikėlius, kuriuos reikia išpirkti. Todėl tyrinėtojai ją laiko mitologiniu personažu. Urbanavičienė *Snaudalės* tėvą sieja su Seniu Kalėda, o ją pačią su anapusiu pasauliu bei persirengėliais⁶⁹, kitaip tariant, su pomirtiniu, chtonišku pasauliu. Ūsaitytė, aiškindamasi *Snaudalės* prigimtį, jos verpimą mitiniame kontekste sieja su turtu, gausa ir chtoniškais mitinėmis būtybėmis⁷⁰. Kita vertus, tingumu, nesugebėjimu dirbti ir drauge erotiškais mintimis bei veiksmais ji labai panaši į kontroversiškas *laumes*, kurios kartais audeklus gadina, o pradėjusios austi nesugeba baigti. Joms būdinga ir gera, ir bloga veikla: jos apdovanoja netyčia mamos pamirštą laukuose kūdikį, bet kanibališkai suvalgo tyčia dėl jų dovanų paliktąjį; vienu atveju jos audžia nerūpestingai, kitu – padeda našlaitei per naktį atlikti žmogui neįmanomo masto audėjišką veiklą. Be to, audimo veikla ir (arba) reiškė vestuvių, gimdymo srityje Laumės panašios į latvių Laimą ir lietuvių tautosakinę Aušrinę. Tokią plačią ir gerokai skirtingą kokybinių požiūriu šių mitinių būtybių veiklos skalę gali lemti jų giminystė su vienu archetipu, kurio gyvenimo ir transformacijų skirtingus etapus (nuo dangiško iki chtoniško) ir įkūnija šios įvairios, tačiau daug bendro turinčios moteriškos mitinės būtybės. Tokia panašiai dvilypa ir *Snaudalės* prigimtis – žaidėjai sako, kad jos tėvas negražus, o ji teigia priešingai, kad nepaprastai išvaizdus. Nors iš jos šaipomasi už tingumą, bet vėliau su ja bučiuojamasi ir t. t. *Snaudalės* dvejopa veikla – snaudimas ir budrus raudojimas, „egzaminuojamų“ žaidėjų juokinimas, jiems išperkant fantus, rodo ir jos, kaip magės savybes, jos transcendenciją, meditatyvumą ir iracionalumą – būsenas, kurias galima priskirti mitinėms, paslaptinėms būtybėms.

Snaudalės verpimo sąsaja su jaunimo lytinės brandos iniciacijomis primena „Eglėje žalčių karalienėje“ minimą sutuoktinės dvasinių galių išbandymo būdą – per užduotį suverpti neįmanomą kiekį verpalų. Kitose pasakose tokią užduotį būsima nuotakai pavyksta per naktį atlikti padedant laumėms. Archajiškos išbandymo ritualų tradicijos užuominų galima atsekti juoko, pašaipos ir melo sinkretiškame sugyvenime su raudomis ir užduočių atlikimo vertinimu fantų dovanojimo ir išpirkimo dramoje „Snaudalės“ žaidimuose. Rauda ir juokas pirmą kartą visuomenėje, kaip atskleidė rusų antropologė Olga Freidenberg, buvo kosmogoniškai susiję. Agrarinuose kultuose jie atskiri, tačiau gyvuoja drauge – rauda labiau siejama su pirmąja mitinio siužeto dalimi, su mirtimi, pjūtimi, paskendimu, o juokas – su antrąja dalimi, su atgimimu. Kolektyvinio raudos ir juoko dėka dievybė religinių ritualų, vestuvių ir laidotuvių apeigų metu buvo prikeliama, atgimdavo iš mirusiųjų. Atitinkamai ir apraudant velionio Gerardystes bei kviečiant jį sugrįžti, atvykti, yra teigiamas jo atgimimas bei gyvybės pergalė prieš laikiną mirtį⁷¹.

Ieškant „Snaudalės“ archajiškumo argumentų, aptariant tam tikrą jos proto apsnūdimo, apsvaigimo būseną, pravartu prisiminti ir užuominas apie ritualinių svaigalų vartojimą senovėje šio laikotarpio apeigose. Užuominų apie tai teikia Advento tautosakoje paplitęs „Jievaro tilto“ įvaizdis, grindžiamas iš „amalėlio lapų“ (amalas stipriai veikia centrinę nervų sistemą), bei migdantis aguonpienis ant Kūčių stalo. Miego magiška reikšmė gerai žinoma tautosakoje. Tai galima įvardinti kaip savotišką „astralinių kelionių technologiją“, kai nelaimingai ištekęs nuotaka, norėdama aplankyti savo tėviškę, valandėlei užmiega (gal užsnūsta?) ir, „pasivertusi raiba gegele“, nulekia į savo brolių sodą, juos gyvus išvysta. Taigi yra pagrindo *Snaudalės* įvaizdį, apimančią tekstilės artefaktus ir technologijas bei magišką, galbūt apeiginį snaudimą, sieti su vedybinio gyvenimo „suprojektavimu“, savotiškais „burtais“, iniciacijų apeigine tradicija, o tuo pačiu ir su Laumės archetipo semantikos lauku.

Verpiančios mergelės įvaizdžio sąsajos su naujos gyvybės pradėjimo iniciacija atitikmenų gausu viduramžių Europos dailėje. Pavyzdžiui, XI a. „Dievo Motinos“ mozaikose Kijevo Sofijos sobore, vaizduojančiose Viešpaties angelo Apreiskimą Marijai, Šv. Mergelei pranešama žinia apie tai, kad ji pradės kūdikį, tuo metu kai ji v e r p i a. Tai savotišku būdu dar kartą iliustruoja verpimo įvaizdžio erotinę, moterišką simboliką ir archajišką kilmę bei platesnį paplitimą ir folklorinėse Rytų slavų tradicijose.

Audžiančios skaisčios mergelės archetipo ryšį su dieviško pasaulio, skaistos, gimimo ir erotikos temomis matome ir XVI a. gobelene iš Reimso katedros, vaizduojančiame Šv. Mergele uždaramė Rojaus sode audžiančią juostą dviejų Vienaragių apsuptyje⁷². Azijos kilmės Vienaragio legendos, pasiekusios ir transformuotos Europoje pagal krikščioniškąją mitologiją, taip pat glaudžiai siejamos su ikivedybinės mergelių skaistybės idealu ir šios savybės tikrinimo, egzaminavimo mitologema. Viduramžių Europoje buvo paplitusi Vienaragio (lot. *Unicornus*) medžioklės legenda. Dailėje buvo mėgiama vaizduoti Šv. Mergele Mariją, sėdinčią aptvertame Rojaus, Meilės sode (lot. *Hortus Conclusus*) su Vienaragiu prie kojų. Legendose Vienaragis nusakomas kaip itin pavojingas ir nesugaunamas fantastinis gyvūnas, kurio ragas turi stebuklingų gydančių galių. Leonardas Da Vinčis savo užrašuose apie mitinius gyvūnus pasakojo, kad Vienaragi sugauti gali tik nekalta mergaitė, kadangi jis, nesuvaldydamas savo aistros, išvydęs skaistuolės, susižavi jomis taip, kad be baimės, pamiršęs savo žiaurumą, šoka ant mergelės, nurimsta, padeda savo galvą ant jos kelių ir užmiega⁷³. Vienaragio krikščioniška simbolika išsamiausiai aprašoma viduramžių bestijarijuje „Fiziologe“ (*Physiologus*),

1. „Dievo Motina“. Mozaika. XI a. Sofijos soboras, Kijevas, Ukraina

išplitusiame daugybės folklorizuotų variantų, vertimų ir interpretacijų pavidalu⁷⁴. Kaip išaiškino Odellas Shepardas, krikščioniškuose legendos aiškinimuose Vienaragio sumedžiojimas visumoje kalba apie Kristaus įsikūnijimą. Vienaragio ragas

2. Šv. Mergelė
Rojaus sode.
Gobelenas.
XVI a. iš
Reimso
Katedros
(Prancūzija).
Viktorijos
ir Alberto
muziejus,
Board of
Trustees, inv.
No. 49452.
Londonas

nepaprastai stiprus. Jis sugaunamas gudrumu ir klasta – pirmiausia pasiunčiama skaisti, tyra, nekalta mergina, kurią išvydęs žvėris priartėja ir šoka ant jos. Merginai atsidavus krūtimis, jis pradeda jas čiulpti ir intymiai su ja bendrauti. Mergina, ramiai sėdėdama, iškelia ranką ir sugauna Vienragio ragą, tada pasirodo medžiotojas, stveria žvėrį ir nuneša jį karaliui. Pabaigoje pateikiamas krikščioniškas legendos simbolikos išaiškinimas, jog taip ir Kristus iškėlė mums išsivadavimo ragą Jeruzalėje, Dievo namuose, užtariant tyrai, skaisčiai, maloningai, nesuteptai, nepaliestai, nekaltai Dievo Motinai⁷⁵.

Taigi aptardami ir šią viduramžių Europos legendų mitologemą taip pat susiduriame su tiesioginiu audimo, mergystės, skaistos, šventumo, pavoingo išbandymo temų ryšiu.

Verpiančios jaunos moters, kaip šeimyninio gyvenimo pradžios metaforą, išsakytą Biblijos mitų kontekste, matome ir Anglijoje Bledlovo (Bakingamšyras, 1300 m.) ir Brotono (Kembridžšyras, XV a.) bažnyčių freskose, pasakojančiose apie neseniai iš Rojaus išvartų, vedybinį gyvenimą pradėjusių, vaikų dar nesusilaukusių Adomo ir Ievos gyvenimą – pastaroji vaizduojama verpianti, o Adomas kasantis žemę⁷⁶. Taigi šie vaizdiniai atitinka verpiančios, kita audimo veikla užsiimančios moters ir žemę apdirbančio vyro archetipinius šeimyninio gyvenimo simbolius, paplitusius tautosakoje.

Lietuvių kultūros tradicijoje išlieka gyvybingas archetipinis tekstilės siejimas su paprotinės, sakralios sferos informacijos perdavimo technologijomis. Lietuvių kalboje tuo pačiu žodžiu „raštas“ vadinamas ir audinio ornamentas, ir ženklinis, raidinis tekstas knygose, ir kt. „Snaudalės“ žaidime verpiančio pagrindinio personažo

dėka keičiamasi būtent tradicijos žiniomis, kurios aktualizuojamos fantų atgavimo „egzamino“ metu (mįslės, dainos, žaidimai, raudos, juokai). Tai rodo itin stiprų audimo technologijų ir jas išmanančiųjų ryšį su sakralaus žinojimo sritimi.

Į audėjišką veiklą įsitraukusios moters, kaip žinių perteikėjos, rašto motytojos archetipo apraiša akivaizdi ir Prancūzijos viduramžių grafikoje: iliuminuoto Ludolfo Saksoniečio manuskripto „Vita Christi“ iliustracijoje „Audžianti Marija su Jėzumi prie kojų“⁷⁷ vaizduojama Šv. Marija, audžianti juostą, o prie jos kojų jaunasis Jėzus, beskaitęs knygą (šventraščių?).

Šį tradicinį Lietuvoje archetipą, susijusį su verpimo, moteriškumo, iniciacijos ir žinių idėjomis, originaliai ir įtaigiai interpretuodamas XX a. pradžios šalies provincijos gyvenimo realijas, aktualizavo skulptorius P. Rimša lauko skulptūroje „Lietuvos mokykla“. Joje vaizduojama kaimo moteris prie verpimo ratelio, mokanti vaiką skaityti. Realistiškai, buitškai perteikdamas tradicinį įvaizdį, autorius sugebėjo jam suteikti ir politinį atspalvį, susijusį su kultūrine-kalbine rezistencija prieš Rusijos carizmo vykdytą rusifikaciją. Tokiu būdu šį mitopoetinės kilmės įvaizdį jis meistriškai pavertė tautinės tapatybės simboliu.

Audimo technologijų simbolinių aspektų universalų archetipiškumą akivaizdžiai rodo XX a. Indijos kultūros pavyzdys, kai Mahatma Gandhis verpimo amatą pakylėjo nuo etnografinės kaimo ūkinės veiklos realijos iki modernios ekonomikos elemento bei politinės ideologijos, nacionalinio atgimimo, vienijimosi ir tapatybės simbolio, o galiausiai iki dvasinio, estetinio ir socialinio ugdymo metodo bei suteikė jam religinę prasmę. Himalajuose išlikusią verpimo technologiją Gandhis išpopuliarino ir pavertė Indijos anticolonijiniu ekonominiu, kultūriniu ir ideologiniu sąjūdžiu, padėjusiu suvienyti visuomenę ir formuoti šiuolaikinę Indijos naciją. Be to, į verpimą jis žiūrėjo ir

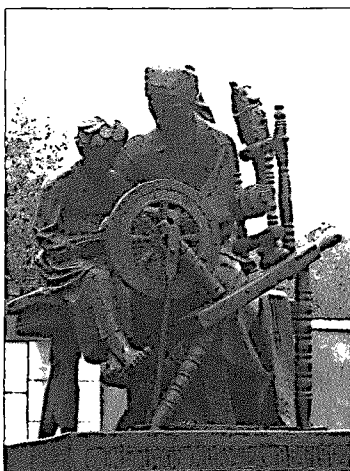
3. „Išvarymas iš rojaus“. Freska. XV a. Brotono bažn., Anglija, T. Marshalo nuotr.

4. „Kasantis Adomas ir verpianti Ieva („Išvarymas iš rojaus“). Freska. 1300 m. Bledlow bažn., D. Britanija, T. Marshalo nuotr.

kaip į visuomenės humanizavimo, socialinio harmonizavimo priemonę. Per verpimo amatą jis siekė susieti kaimo ir miesto ūkinius bei socialinius porei-

5. Jacques de Besançon.
„Audžianti Marija
su Jėzumi prie
kojų“. Iliuminuoto
manuskripto
miniatiūros detalė.
1490

6. Petras Rimša.
„Lietuvos mokykla
1864–1904“
Kaunas, 1940

negrįžus į paprastumą, nebus įmanoma išvengti nuopolio į žemesnį lygį nei žiaurus žvėriškumas⁷⁹. Verpimo ratelyje jis išvelgė esminę jėgą, padedančią atitrūkti nuo dirbtinumo, prabangos bei pasyvumo ir atsiverti paprastumui, asketiškumui, tiesai ir jaudinančiai įdomiam gyvenimui visuomenėje⁸⁰. Verpimo amato puoselėjimas realiai padėjo idėjiškai suvienyti skirtingus Indijos visuomenės sluoksnius ir luomus, skatino visuomenės ūkinį bendradarbiavimą. Skausmingai išgyvendamas Grožio, Gerumo ir Tiesos trūkumą šiuolaikinio žmogaus artefaktuose, Gandhis regėjo visuomenės humanizavimo galimybę ugdant ją estetiškai. Verpimo propagavimą ir jo gebėjimų lavinimą jis vertino, kaip puikią priemonę išsaugoti moderniaame žmoguje nykstantį jautrumą grožiui ir kitam. Todėl jis siekė, kad rankinis verpimas visuotinai būtų įtrauk-

tas į kaimo ir miesto pradinio vaikų švietimo programas. Gandhis skyrė nemažai dėmesio ir verpimo technologijos dvasinės simbolikos aiškinimui ir hermeneutiniam interpretavimui. Verpimo ratelio ekonominę ir dvasinę naudą jis prilygino čakros įvaizdžiui ir Saulės dievybei, kaip aukščiausios energijos ir šviesos šaltiniui. Verpimo ratelis jam reiškė meilės ir artumo saitus, abipusį visuomenės bendradarbiavimą⁸¹. Kaip dvasiniam mokytojiui, verpimas jam buvo ir

dvasinė disciplina bei praktika, padedanti sukurti tvarką vidiniame pasaulyje ir ugdyti dvasinę drausmę. Propaguodamas verpimą kaip dvasinį lavinimąsi, Gandhis siekė atskleisti sekėjams, jog naudingas visuomenei, teikiantis estetinį

pasigėrėjimą darbas yra dievo garbinimo būdas⁸². Verpimą jis pavertė vizualiniu, fiziniu ir praktiniu nacionalinio mito simboliu⁸³.

Tokiu būdu ryškėja, kad ir Gandhio ideologijoje verpimo amato edukacija turi savotišką iniciacinę funkciją – tarnauja kaip neofito socialinės, estetinės ir dvasinės brandos ugdymo priemonė. Kaip ir Lietuvoje, verpimas Indijoje tapo siejamas su vietine ekonomine, kultūrine ir dvasine rezistencija, nacionaline integracija ir tautine simbolika. Panašiai kaip anksčiau aptartuose su audimo technologijomis susijusių herojų atvaizduose, taip ir populiariose Gandhio nuotraukose, dvasinis lyderis verpia, skaito sėdėdamas prie verpimo ratelio⁸⁴.

7. M. Gandis verpia su verpimo rateliu, 1930

8. M. Gandis skaito prie verpimo ratelio

Tekstilės artefaktų simbolinė reikšmė tradicinėje kultūroje

Grįžtant prie lietuvių kultūros, galima prisiminti, kad tekstilės technologijos lietuvių liaudies papročiuose ir tikėjimuose vaidina labai svarbų vaidmenį. Pavyzdžiui, juostos ir rankšluosčiai (*abrūsai*) buvo itin reikšmingi vestuvių metu. Tekstilės dovanos, kurias dalindavo nuotaka, tarnavo, kaip aukos namų dvasioms ir dovanos vyro giminėms, kurių laiminimo, palankumo ir draugiškumo nuotaka siekė. Audimas buvo labai reikšminga veikla merginoms, svajojančioms apie vedybas ir kraunančioms kraitį. Buvo tikima, kad audimas gali lemti sėkmę, suteikti gerą sveikatą, stiprinti naminių gyvulių vaisingumą. Tekstilės artefaktų magijos pagalba buvo norima jaunavedžiams abipusės darnos, meilės: tam abiejų jaunavedžių kojos po stalu buvo surišamos ir sujungiamos austine juosta. Dažniausiai papročiuose ir tikėjimuose juostai priskiriama apsauginė galia. Tekstilės artefaktai dažna naudojami marginalinėse, perėjimo aplinkybėse ir vietose. Pavyzdžiui, jaunamartė padėdavo ir palikdavo po juostą kiekvienoje vietoje, kurioje atitekęs į vyro namus, žengdavo pirmą kartą: tiesdavo ant slenksčio, krosnies, šulinio, tvarto rankenos. Juostas ji rišdavo ant kryžių kelyje iš bažnyčios į vyro namus. Juostos buvo rišamos ir prie jaunavedžių vežiko botago, kad apsaugotų nuo piktų jėgų. Austa juosta aprišdavo ir kūdikį, vežamą krikštyti į bažnyčią⁸⁵.

Tekstilės semantikos archetipinį reikšmingumą senovės kultūroje bei ryšį su vandeniu rodo Lietuvos upių vardai: *Juosta*, *Virvytė* (*Virvyčia*), *Neris*, *Vilnia*. Jeigu pirmieji – tiesiogiai susiję su juosta, virve, *Neries* vardas etimologiškai susijęs su žodžiais *nirti*, *nerti*, o siūlų nėrimas yra viena iš tekstilės technologijų. *Vilnios* vardas etimologiškai susijęs ne tik su vilnijimu, banga-vimu, bet ir su vilna.

Audimo technologijos ir etnochoreografija

Tradicinėje kultūroje audimo technologijų simboliai neretai naudojami įvairiose kitose kultūros, kūrybos srityse.

Pavyzdžiui, audimo technologinio proceso įvaizdžių, susijusių su vandeniu ir vandens paukščių nardymo motyvais, gausu sudėtingesnės sandaros etnochoreografijoje: žaidimų ir ratelių figūrose bei juos lydinčių dainų žodžiuose. Jų analizė padeda geriau suprasti šių įvaizdžių konkrečią ir archetipinę simboliką.

Šokėjų (veiksmo dalyvių) judėjimo, ėjimo, bėgimo ant žemės piešinio/ornamento pobūdis yra vienas svarbiausių išskirtinių lietuvių liaudies šokių, ratelių ir žaidimų ypatybių. Akivaizdu, kad šokėjų kūno figūrų lietuvių etnochoreografijoje yra gerokai mažiau nei išplėtotų šokėjų judėjimo ant žemės piešinių/ornamentų. Reikia atkreipti dėmesį, kad šie įsivaizduojami šokio piešiniai, kuriuos dar galima vadinti judėjimo scenoje geometrija, labai dažnai yra siejami su liaudies amatų technologijomis. Šis reiškinyje gali būti neatsitiktinis, bet susijęs su archajiškos sinkretinės kultūros tradicija. Todėl aktualu atkreipti dėmesį į šį menkai tyrinėtą klausimą apie tradicinių amatų ir ratelių bei choreografinių žaidimų ryšį. Šią idėją pristatęs ICTM⁸⁶ etnochoreologijos padalinio tarptautinėje konferencijoje Monhidore (Italija, 2005 m.), sulaukiau daugelio šalių šokių tyrėjų susidomėjimo. Jie pritarė, kad šokių geometrijos, kaip ornamentinio simbolinio mąstymo, studijos iki šiol yra menkai išplėtos.

Lietuvių šokių ir ratelių dalybių judėjimo figūros ir ornamentai dažnai imituoja audėjišką technologiją – audimą, siūlų pynimąsi, jų vijimą, sukimąsi, arba vaizduoja audimo staklių darbą, siūlų šaudyklės judėjimą audžiant. Dvigubą audimo semantiką galima įžvelgti šokuose (rateliuose), kuriuose yra naudojami medžiaginiai tekstilės artefaktai. Jų funkcija ir konfigūracija choreografijoje primena vartų, stogo, arkos vaizdinį.

1. Vartelių figūros

Vartų, arkos ir panašūs įvaizdžiai archajiškose kultūros ištakose, antropologės, graikų literatūros istorikės Olgos Freidenberg aiškinimu, simbolizavo saulės pergalę, mirties ir gyvybės kovą. Viena vertus – vartai įkūnijo mirtį, o antra vertus – atgimimą, naują saulės gimimą; simbolizavo ribą tarp šviesos ir tamsos, dangaus ir žemės, pomirtinio ir dangaus pasaulio horizontą. Jie taip pat buvo siejami su moters įsčių simbolika, įsivaizduojama, kad gimdydama moteris tarsi atveria dangaus vartus⁸⁷.

Vartų vaizdinys lietuvių etnochoreografijos tradicijoje suvokiamas ir įvardijamas kaip *varteliai*, *vartai* („broma“). Vartelių figūrą sudaro pora, susika-

binusi iškelta ranka ir stovinti nedideliu atstumu, kad per „vartų“ tarpą galėtų pasilenkę pralįsti kiti žaidėjai/šokėjai. Kartais žaidėjai iškeltomis rankomis stovi dar didesniu atstumu, kadangi iškėlę laiko audinį – juostą, kaspinę ar rankšluostį.

Vartų įvaizdžio ryšį su audėjiška simbolika stiprina ir šokėjų judesiai, kurie primena siūlo judėjimą per kilpą ar tarp metmenų audimo, siuvimo technikose.

Vartelių figūros itin būdingos Advento žaidimams. Ėjimo pro pakeltų rankų „vartelius“ yra daug variantų. Semantiniu požiūriu galima išskirti dvi grupes.

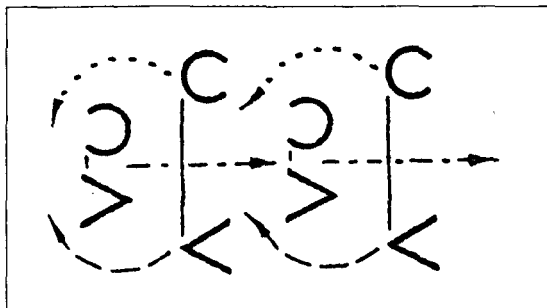
a) gaudantys varteliai

Viena pora (arba daugiau) stovi susikibusi rankomis, kaip „varteliai“ (jeigu daugiau porų – sudaromas koridorius), o kita pora (arba poros) pro juos lenda susikibusi rankomis, arba visi likusieji dalyviai lenda susikibę rankomis į grandinę, pvz., Advento žaidimuose, „Antelė“, „Žalia varia“, „Grįskime, mergos, Ievaro tiltą“, „Jievaro žmonės“, „Verubė“, „Oi kas ty, oi kas ty užu durų“, „Kazokliai“, „Žąsų tiltas“, „Oi aš pati viena šoku“, „Meška ir vilkas“, „Angelai ir velniai“.

Kai kuriuose žaidimuose „vartams“ naudojami tekstilės artefaktai – austinis lininis rankšluostis arba austinė juosta. Pavyzdžiui, vaikų žaidime „Antelė“ arba „Tu, untela, raibaja, raibaja“ vaikų grandinė,

įkūnijanti ančiukus su mama eina pro „vartus“, kuriuos laiko viena pora, iškėlus rankas su lininiu raštuotu rankšluosčiu. Pradžioje „varteliai“ kviečia ančiukus su jų mama, dainuodami: *Tu, untela, raibaja, raibaja./Atsiveskie vaikelius raibuosius./Mes papylėm kvietelių, kvietelių./Ė gerc statem vynelių, vynelių*. Kai dauguma ančių praeina pro vartus, rankšluostis-vartai stengiasi atskirti nuo grupės paskutinį ančiuką. Jeigu „vartams“ medžioklė būna sėkminga, ančiukai pradeda raudoti: *„Vot pakliuvo vaikelis, vaikelis/In prakeiktas mūklalas, mūklalas./Ak jūs, vagiai, melagiai, melagiai:/Jūs papylėt žvirgždalių, žvirgždalių,/Jūs pastatėt mūklalas, mūklalas“*⁸⁸. Taigi dainoje „vartų“ rankšluostis yra vadinamas „mūklalėmis“ – kilpomis, spąstais. Žaidimas simbolizuoja perėjimą į kitą, naują pasaulį, jis susijęs su mirties ir iniciacijos semantika – vaikų atskyrimas nuo motinos verčia juos tapti savarankiškesniu jaunimu.

Žaidime „Verubė“ žaidėjai stovi eilėje ir gaudo savo uodegą. Pirmasis žaidėjas yra mama jerubė, o kiti – jos vaikai. Priešais mamą stovi pora su rankšluosčiu „vartais“. Po to, kai daina sudainuojama, pora, laikanti rankšluostį, gaudo vieną „jerubės vaiką“, apsukdama jam rankšluostį aplinkui kaklą⁸⁹.

9. Kintančių gaudančių vartelių judėjimas

Panašiai rankšluostis naudojamas ir žaidime „Antelė“/„Tu, untela, tu, untela“, kurį žaidžia tik merginos. Merginų pora siūbuoja aukštai iškeltą rankšluostį ir kviečia „antį“ su jos „vaikais“, dainuodama: „*Pastacysma vynelio./Mes paciesma šilkelio*“. „Antys“ atsako: „*Jūs pastacysta šarmelio./Jūs pacieste mūklalas*“. Ančių virtinė eina pro „vartus“, kurie staiga siekia sugauti paskutinę antį, atskirdami ją nuo virtinės. Kai ančių motina eina paskutinė – rankšluostis nuleidžiamas ant grindų ir netikėtai staiga yra pakeliamas tarp žengiančios „motinos“ kojų⁹⁰. Čia užsimenama ir apie tekstilės technologijas, nes „vynas“ drauge reiškia ir *šarmą*, kuris yra audinų balinimo priemonė.

Panašiai ir laidotuvių žaidime „Žalia varia“ austas rankšluostis arba juosta atlieka vartų vaidmenį. Tikima, kad paskutinyasis, atskirtasis žaidėjas, mirs pirmas bendruomenėje⁹¹.

Žaidime „Jievaro tiltas“ arba „Grįskime, mergos, Ievaro tiltą“ „vartai“, pagaudami vieną mergaičių porą, atskirdami ją nuo porų kolonos, dainuoja: „*Oi mes paslikom/Pacių geriausių/Aleliumai rūtela./Pacių geriausių./Pacių geriausių/Linų verpėjėlių/Aleliumai rūtela/Linų verpėjėl*“. Daina rodo, kad sulaukytoji mergaitė įgija aukštesnį statusą, nei likę vaikai, nes ji „jievaro žmonių“ yra vadinama „pačia geriausia linų verpėjėle“, o tai reiškia, kad ji tampa pajėgi atlikti jaunimo darbus. O dar „nepagauti“, vadinasi nepatyrę virsmo, vaikai, iš pavydo pašiepiančiai dainuoja: „*Oi jūs paslikot/Kacių piemenaitį./Aleliumai rūtela/Kiaulių piemenaitį*“⁹². Tai reiškia, kad, jų nuomone, ji gali dirbti tik vaikų darbus, tokius pačius, kaip ir likę neinicijuoti vaikai. Panašią išvadą apie pirminę iniciacinę (iš vaikų – į jaunimo bendriją) šio tipo žaidimų prasmę padarė ir J. Ūsaitytė⁹³.

b) Audžiantys varteliai

Audimo technologiją – pynimo, kaišymo veiksmus – primena rateliai, kuriuose, išsiričiau vienoje eilėje, pačiliui stovi visos poros, susikabinusios iškeltomis abejomis rankomis, tokiu būdu iš dvigubų rankų vartelių sudarydamos tunelį. O paskutinė pora smarkiai pasilenkusi „neria“ per šiuos visus „vartus“. Perėjusi visus vartus, ši pora išsitiesia ir atsistoja tokia pačia „vartų“ figūra, kaip dauguma porų. Tada iš kito galo „neria“ nauja pora. (Pavyzdžiui, žaidime „Grybų rauti, gal ir baravykų“⁹⁴). Choreografinių judesių semantikos ryšį su audimu patvirtina, kad daugelyje šio tipo žaidimų variantų merginos yra raginamos austi rankšluosčius, pavyzdžiui, žaidime „Auskim, sesutės, abrusus“: „*Auskim, sesutės, abrusus./Auskim ir siųskim į Prūsus./Prūsai mergom brangiai moka./Ba jie austi jų nemoka*“⁹⁵.

Kitame ratelyje „Pasėjau linėlį“ poros, susikibusios ištiestomis rankomis, eina viena į kitą. Vienos tampa „vartais“, o kitos „neria“ per juos. Paskui pasikeičia vaidmenimis. Jame apdainuojama lino kančia: kaip jis pasėjamas ant aukšto kalno, išdygsta, auga, pražįsta, vėliau yra nuraunamas, suminamas, suveriamas ir galiausiai išaudžiamas⁹⁶.

Įmantresnio piešinio rateliuose „vartelių“, kuriems, kaip minėta, teikiamas atskyrimo vaidmuo, figūra siejami su sudėtingesniais, nei linijinis, judėjimo plokštumoje būdu – sudarančiu W, S ir C raidžių pavidalo piešinius. Tokie šokėjų judėjimo ornamentai dar labiau primena tekstilinių technologijų – siuvimo, siūlų pynimo, vijimo, verpimo judesius.

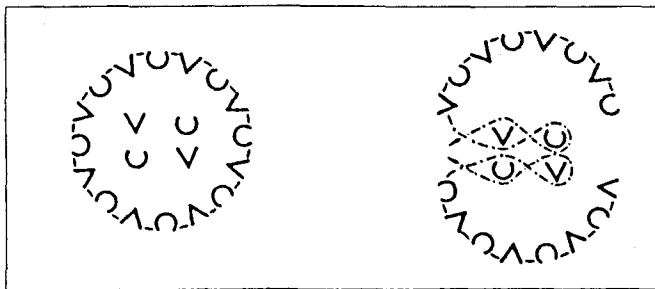
Pavyzdžiui, ratelyje „Bėga bėga upela“ „vartus“ sudaro poros, susikibusios abejomis ištiestomis rankomis. Poros išsirikiuoja viena paskui kitą į eilę. Kai-riojo eilės krašto pora pradeda judėti dešinėn, zigzagiškai prasilenkdama su priešpriešais ateinančiomis poromis, zigzaginiu/gyvatiniu judėjimo piešiniu (S ar W raidžių pavidalo). O iš dešinės į kairę judančios poros atitinkamai eina M linijos piešiniu. Porų priešpriešinį zigzaginį judėjimą sudaro pintinio audimo įspūdį ir „braižo“ rombų grandinės raštą. Ratelyje nusakomos tekstilės priežiūros technologijos – dainuojama apie mergelę, skalbiančią bernelio drabužius: *Bėga, bėga upela,/Teka, teka srovela./Upelas sraunosios/Gilus vandenėlis./Ty mergelas an leptelia/Žlugtų ty velėja./Kaukši, kaukši kultuves,/Tyška, tyška šarmelis./Mergelių jaunųjų/Raudoni veideliai./Nuog pakeltų padalkėlių/Vandenėlis varva./Blizga, blizga dalgelas,/Skamba, skamba dainelas./Marškiniai drobiniai/Saulalėj baltuoja./Ty berneliai šienų pjovį/Nuog pevelas grįžta*⁹⁷.

Ratelyje „Pakulinis audeklas“ poros sustojusios ratu. Ratelio viduje stovi trys berneliai. Staiga ratelis įlinksta ir susispausdamas priartėja prie bernelių. Poros pakelia rankas „vartelių“ pavidalu, o vėliau jas nuleidžia ir atskiria vieną bernelį iš ratelio vidurio į išorę. Ratelio šokėjų grandinė pradeda judėti S ir C piešiniu. Itin reikšminga, kad dainuojami žodžiai tiesiogiai nurodo į šių choreografinių figūrų ryšį su audimu: „Pakulnis audeklas/Tryniciškai austas./Mes pakulnį išardysim/Ir bernelį parėdysim“⁹⁸.

2. C, S, 8 pavidalo ir spiralės konfigūracijos

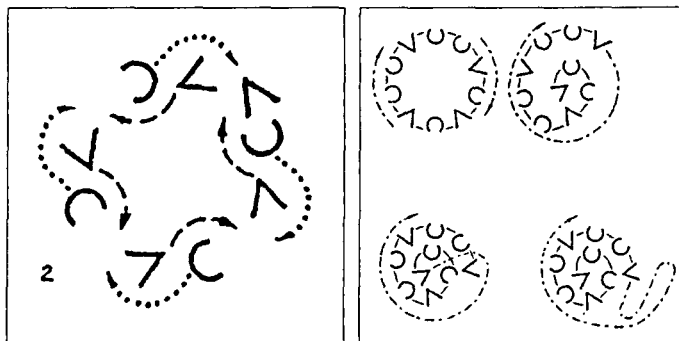
Panašus šokėjų judėjimo piešinys, kaip ir „Pakuliniame audekle“, tik be „vartelių“ formuojamas ratelyje „Mano maišas pakulinis“, kuriame taisyklingą porų ratą nutraukia (suformuodama C pavidalo grandinę) viena šokėja, kuri

paleidusi vieną ranką, tampa virtinės vedle ir traukia su savimi visus kitus vienoje grandinėje ratu, gyvatiniu judesiu vingiuodama tarp bernelių, kurie anksčiau stovėjo susikibusių šokėjų rato viduje. Čia ratas persimaino į S ir 8 pavidalo piešinius.

10. O, C, S ir 8 pavidalo judėjimas

Šie šokėjų judėjimo linijų ornamentai savotiškai atkartoja siūlų judėjimą audžiant ir siuvant. Tekstilinę semantiką pabrėžia ir ratelio dainos žodžiai, kuriuose kalbama apie austą artefaktą, jo technologiją ir sugedusią funkciją: „*Mano maišas*

*pakulinis/Trinitytiškai austas./ Maišas yra, grūdai byra,/ Nėra kam užsiūti*⁹⁹. Šie dainos žodžiai turi ir perkeltinę reikšmę: aki-vaizdu, kad vienišam savininkui trūksta žmonos, kuri padėtų atlikti moteriškus ūkio darbus – užsiūtų maišą, iš kurio byrantys grūdai, be to, sietini su erotikos ir vaisingumo simbolika.

11. Judėjimas „žilvyčiu“

12. Spiralinis judėjimas

S pavidalo judesio simboliką geriau padeda suprasti ratelių figūra, vadinama „*žilvyčio pynimu*“¹⁰⁰ – kai vaikinai ir merginos gyvatišku piešiniu juda ratu priešingomis kryptimis, o prasilenkdami pakaitomis tai pro kairę, tai pro dešinę, susikabina viena ranka. Žilvytis yra pirmas suželiantis medis pavasarį, matyt, todėl siejamas su jaunumo ir gyvybingumo simbolika. Žilvyčių šakos naudojamos krepšiams pinti. Žilvyčio pynimo technikos panašumas į audimą ir jo tapatinimas su šokėjų judesiu rodo pynimo įvaizdžiui teikiamą jaunystės ir meilės simboliką.

Pynimo jungtutinė simbolika aiškėja ratelyje „Kaime gyvenau, skalynes pyniau“¹⁰¹. Pynimo įvaizdis siejamas su išsimylėjimo, draugystės, piršimosi ir jungtinių idėja. Tai patvirtina ir kito ratelio „Našliukas“¹⁰² semantikos analizė. Šokėjai juda ratu – vaikinai į vieną pusę, merginos į kitą. Prasilenkdami S pavidalo gyvatiniu judesiu, jie trumpam susikabina kaire arba dešine ranka. Staiga nutrūkus muzikai visi laksto ieškodami sau poros. Suradę vėl atsistoja į ratą susikibę poromis už parankių. O vienas šokėjas, poros neradęs, gėdingai tampa „našliuku“ ir eina į rato vidurį. Taigi „žilvyčio pynimas“ siejamas su poros radimo ir našlystės temomis.

Koncentrinės spiralės ženklo, kurį formuoja visų šokėjų grandinės dinamika, simbolikos tiesioginis ryšys su tekstiline technika akivaizdus šios figūros įvardijime: „siūlų vyjimas“ ratelyje „Siūlai, siūlai, susivykkit“¹⁰³. Pasisukus rateliui ratu, vienas šokėjas nutaukia ratą, atsikabindamas viena ranka ir patraukdamas šokėjų grandinę paskui save koncentrinio spiralinio piešiniu į rato centrą. Nutrūkusio ratelio grandinei susivyniojant dainuojama: „*Siūlai siūlai susivykkit, siūlo galo nepalikit*“. Taigi toks judėjimas simbolizuoja siūlų suvijimą į kamuolį. Šokėjų grandinei susivyniojus į suspaustą spiralę, uždainuojama: „*Siūlai siūlai išsivykkit, siūlo galo nepalikit*“ ir vedlys iš „kamuolio centro“ pradeda atbulinį

judėjimą: pralenda tarp šokėjų, nerdamas pro suspaustus jų rankų „vartelius“ ir patraukia šokėjų grandinę paskui save į spiralinio rato išorę. Sukdamasis ratu spirale aplinkui šokėjų „kamuoli“, vedlys išvynioja grandinę iš spiralės ir vėl suformuoja ratą.

Dvejojų spiralių judesiai būdingi ir vyjimo bei pynimo tekstilės technikose.

Spiralių, S pavidalo judėjimo piešiniai rateliuose siejami ir su apynio augimu bei vestuvine simbolika. Pavyzdžiui, spiralinio judėjimo žaidime – „Apynėlis“ dainuojama: „Apynėli, apynėli, /Tu žalias medeli, /Mes be tavęs, apynėli, /Vestuvių nedarom“¹⁰⁴. Arba kitame „Apynėlio“ ratelyje¹⁰⁵ merginos, vaizduodamos stulpą, sustojusios į eilę po vieną, poromis susikimba pakeltų rankų „varteliais“, o

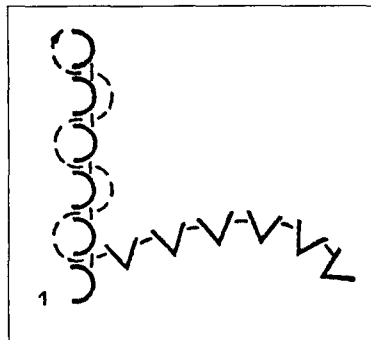
vaikiniai, vaizduodami apynį, susikibę rankomis į grandinę, vingiuoja gyvatiniu judesiu tarp merginų, lįsdami pro jų „vartelius“ ir dainuodami: „Sukas, vejas apynėlis /Aplink liemenėlį“. O po to vaikinai pradeda suktis atskirai kiekvienas aplink savo merginą dainuodami: „Vaikšto, vaikšto bernužėlis /Apie mergužėlę“.

3. Šaudyklės figūra

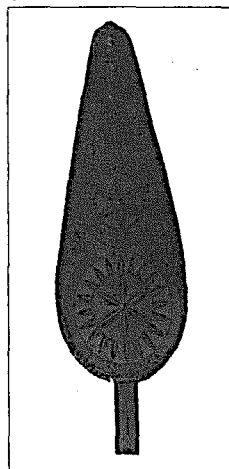
Kita paplitusi ratelių ir šokių figūra vadinama „šaudykle“. Ja nusakomas šokėjų porų artėjimas ir prasilenkimas vienai porai prasiskiriant, o kitai šonu „neriant“ pro susidariusį tarpą, partneriams atsikus vienam priešais kitą ir susikibus ištiestomis į šonus rankomis. Kituose „šaudyklės“ variantuose vidinė pora gali būti rankomis nesusikibusi, pavyzdžiui, rateliuose „Audėjėlė“¹⁰⁶, „Pasėjau linėlį“¹⁰⁷. Kai kuriuose „šaudyklės“ figūros rateliuose tiesiogiai dainuojama apie audimą: „Esu dailiai išmokyta, /Moku gražiai austi. /Pykšt pokšt, tapu tapu, /Pupu pupu, klepu klepu. /Šaudyklėlė gražiai šauna, /Siūlų neužgauna“¹⁰⁸.

Choreografijos ornamentų atitikmuo liaudies dailėje

Aptarti ratelių, žaidimų ir šokių judesio piešiniai – nutrūkusio rato – C, zigago – W, taip pat S ir spiralės pavidalo ženklai atitinka geometrinių ženklų formas lietuvių liaudies dailėje. Panašių ornamentų gausu architektūros apdailoje ir mažojoje architektūroje, interjero elementų puošyboje¹⁰⁹ – baldų, verpsčių, taip pat paprotinės dailės dirbiniuose – margučiuose¹¹⁰. Sutinkami jie ir keramikoje, juostų ornamentikoje ir kt.

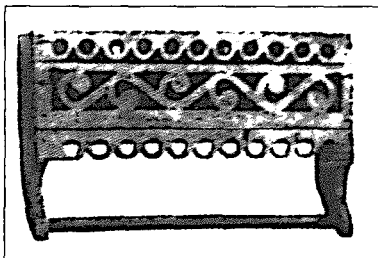

13. S pavidalo judėjimo pro „vartelius“

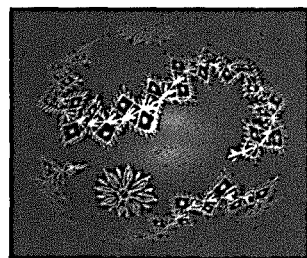
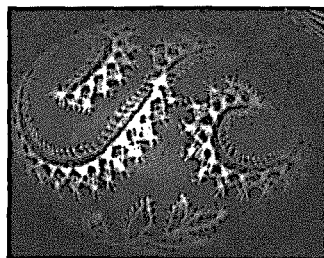

14. C pavidalo žalčio simbolis verpstės deko apatinėje dalyje. 1840 Kargaudienė A. (sud.). *Lietuvių liaudies menas*. Verpstės. Katalogas. Kaunas, 1989, p. 40.

Seniausių kultūriškai-geografiškai artimų šių ženklų tipologinių ištakų galima ieškoti Senosios Europos civilizacijoje, Kukutenio – Tripoljės kultūroje. Kinijoje populiaraus „Tai czy“ tipo ženklo (tam tikros gyvačių ir spiralės atmai-

15. Rankšluostinė su S ir W pavidalo dekoru. Šakių r. LM 2009. Lietuvos dailės muziejus

16. Margutis su S pavidalo dekoru. Lietuvos dailės muziejus. Bernotienė S. ir kt. (parengė), Lietuvių liaudies menas, t. 1. Vilnius: Vaga, pav. 175

17. Skutinėtas margutis su S pavidalo dekoru. LDM. Bernotienė S. ir kt. (parengė), Lietuvių liaudies menas, t. 1. Vilnius, pav. 177

nos) seniausias variantas aptinkamas Ukrainoje, Tripoljės kultūroje¹¹¹ byloja apie itin archajišką gyvatės ir spiralės tipo ženklų kilmę Europoje.

S pavidalo ženklo simboliką Tripoljės kultūros keramikoje nagrinėjo Borisas Rybakovas¹¹², o Kukutenio kultūroje – Marija Gimbutienė. Rybakovas siejo S ir spiralės ženklus su kosmogonine dangaus šviesulių dinamikos, energijos simbolika. Gimbutienė žalčio, gyvatės simboliką nagrinėjo platesniame Deivės archetipo kontekste, ji akcentavo moteriško prado, gyvybingumo, regeneracijos simboliką¹¹³. Žalčio ar gyvatės mitopoetinių įvaizdžių ir ornamentų lietuvių kultūroje kosmologinę, gyvybingumo simboliką aiškino ne tik M. Gimbutienė¹¹⁴, P. Dundulienė¹¹⁵, bet ir šio straipsnio autorius¹¹⁶. Spiralės, gyvatės pavidalo ornamentų populiarumas Senojoje Europoje leidžia daryti prielaidą apie jų ryšį ir su to meto apeiginiais judesiais. Kita vertus, lietuvių etnochoreografijos duomenys, patvirtindami minėtas nuomones apie šių ženklų gyvybingumo simboliką, padeda naujai atskleisti šių ornamentų sąsajas su audimo technologijų metaforomis ir jų kosmogonine simbolika, vestuvine semantika. Tai padeda geriau suprasti archajiškus nagrinėtųjų kultūros formų bruožus.

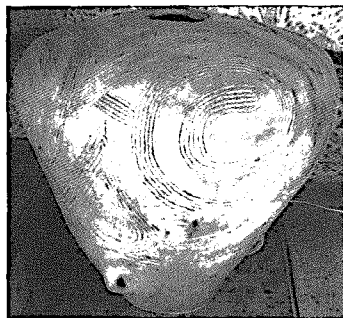
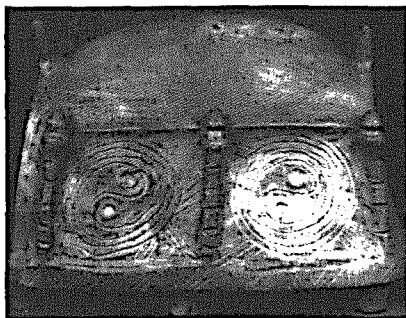
Taigi įvairios audimo technologinių procesų perkeltinės reikšmės ir simbolika yra būdingos ne tik tautosakoje, bet ir etnochoreografijos ženkluose, artefaktų ornamentuose. Tokiu būdu šie ženklai, simboliai ir įvaizdžiai aiškėja kaip vieningos kultūros kodų sistemos elementai.

Išvados

1. Audimo simbolikos analizė byloja, kad tekstilinės srities veiklų įvaizdis buvo vienas iš pagrindinių, „raktinių“ simbolių – savotišku liaudies pasaulėžiūros „geštaltu“, archetipu. Audimo technologijų semiotiniai kodai, metaforos, mito-poetiniai simboliniai įvaizdžiai persmelkia ne tik mąstymo, bet ir įvairias liaudies kūrybos bei apskritai etninės kultūros sritis: mitologiją, papročius ir apeiginio pobūdžio veiksmus (ypač Advento ir vestuvių), liaudies kūrybą (ra-

telius ir žaidimus, tautosaką, ornamentiką). Lietuvių liaudies žaidimų ir ratelių tautosaka, jų figūrų bei judesio piešinių įvardijimų ir formų semantikos analizė rodo neatsitiktinį jų sąryšį su tekstiline technologija bei vestuvine simbolika.

3. Audėjiškos veiklos perkeltinė, simbolinė prasmė labiausiai susijusi su augimo, gyvybingumo, poravimosi, jungties, ryšio bei virsmo, lytinės brandos iniciacijos, erotikos idėjomis, priklausančiomis vestuvių

semantikos laukui, tuo pačiu audėjiškos veiklos – tai ir meilės, vestuvių ir vaisin-gumo „magijos“ priemonės, glaudžiai siejamos su moteriškuoju pradū.

4. Įvairios „vartelių“, „šaudyklės“ figūros bei rato, įvijos, taip pat S, C, 8, W raidžių pavidalo šokėjų judėjimo plokštumoje piešiniai lietuvių etnochoreografijoje dažniausiai atitinka jų lydinčių dainų žodžius, susijusius su audėjiškomis technologijomis. Pastarieji žaidimų, ratelių ir šokių judėjimo piešinių atitkmenys liaudies dailėje bei seniausi pavyzdžiai Senosios Europos kultūroje byloja apie jų semantikos ištakų archajiškumą.

5. Audėjiškos veiklos įvaizdžio kultūrinių-semantinių reikšmių lauko archajiškumą ir archetipinį universalumą rodo platus jų paplitimas viduramžių Vakarų bei Rytų Europos dailės simbolikoje, vaizduojančioje verpiančią ar juostą audžiančią Šv. Mergelę Mariją bei Ievą. Panašius dvasinius audimo technologijos aspektus yra iškėlęs bei aktualizavęs ir Gandhis. Lietuviškoji medžiaga iš esmės atitinka daugeliui kultūrų būdingą audėjiškos veiklos semantiką.

6. Audimo technologijų mitopoetiniai įvaizdžiai, ypač reikšmingi ne tik lietuvių tradicinėje kultūroje, bet ir moderniose jos interpretacijose, pakylėjančiose jį iki tautinės tapatybės simbolio. Panašios audimo technologijos modernios transformacijos iki tautiškumo simbolio vyko ir modernėjančioje Indijoje.

18. „Tai czy“, „in-yan“ tipo ženklas ant šventyklos keramikinio modelio sienų. Tripoljės kultūra (Ukraina), apie 4200–4000 m. pr. m. e.

19. Spirālės ženklai Tripoljės keramikoje. S. Platonovo ir S. Taruto kolekcija. Autoriaus nuotr.

Nuorodos

- ¹ Čepaitienė, A. *Verpimas Lietuvoje: Liaudies kultūros likimas. Lietuvos Etnologija* 8. Vilnius: Diemedis, 2001, 176–181; Šaknys, Ž. *Kalendoriniai ir darbo papročiai Lietuvoje. Lietuvos Etnologija* 7. Vilnius: Diemedis, 2001.
- ² Байбурин, А. К. *Ритуал в традиционной культуре: структурно-семантический анализ восточнославянских обрядов*. Санкт-Петербург: Наука, 1993, 5.

- ³ Ten pat, 12.
- ⁴ Топоров, В. Н. Первобытные представления о мире (общий взгляд). *Очерки истории естественнонаучных взглядов в древности*. Москва: Наука, 1982, 16.
- ⁵ Байбурин, 12–13.
- ⁶ Бернштейн, Б. М. Традиция и социокультурные структуры. Iš: *Советская этнография*, 1981, № 2, 107–108.
- ⁷ Байбурин, А. К., 12–13.
- ⁸ Jonutytė, J. Istorijos vyksmo modeliai ir tradicijos sąvoka. *Darbai ir dienos*. 2005, t. 41, 9.
- ⁹ Tumėnas, V. Juosta ir audimas kaip simbolis lietuvių ir indų mitologinėse tradicijose: tipologinės sąsajos ir skirtumai. Iš: *Rytai – Vakariai: kultūrų sąveika*. Vilnius: Logos, 2002, 264–281; Tumėnas, V. Dualinė juostų simbolika: atitikmenys ir tipologinės sąsajos Lietuvos, Rytų bei Senosios Europos kultūrose. *Kultūrologija*, t. 14. Vilnius: Kultūros filosofijos ir meno institutas, 2006, 202–223.
- ¹⁰ Čepaitienė, A. *Verpimas Lietuvoje: Liaudies kultūros likimas. Lietuvos Etnologija* 8. Vilnius: Diemedis, 2001, 176–181; Šaknys, Ž. *Kalendoriniai ir darbo papročiai Lietuvoje. Lietuvos Etnologija* 7. Vilnius: Diemedis, 2001, 38–48; Šaknys, Ž. Jaunimo neintensyvaus darbo savitumai Lietuvoje (XIX a. pabaiga – XX a. pirmoji pusė). Iš: *Lituanistika*, 2002, Nr. 1, 45–48; Šaknys, Ž. „Kitoks laikas“ lietuvių jaunimo gyvenimo ritme. *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*. 2005, 5(14), 35–52.
- ¹¹ Šaknys, Ž. Jaunimo neintensyvaus darbo savitumai Lietuvoje (XIX a. pabaiga – XX a. pirmoji pusė). *Lituanistika*, 2002, Nr. 1, 50.
- ¹² Lévi-Strauss, C. *Laukinis mąstymas*. Vilnius: Baltos lankos, 1997.
- ¹³ Фрейденберг, О. М. *Поэтика сюжета и жанра*. Ленинград: Гослитиздат, 1936.
- ¹⁴ Иванов, В. В., Топоров, В. Н. Славянские языковые моделирующие семиотические системы. Москва: Наука, 1965; Иванов, В. В., Топоров, В. Н. Исследования в области славянских древностей. Москва: Наука, 1974; Топоров В. Н. О структуре некоторых текстов, соотносимых с концепцией мирового дерева. *Труды по знаковым системам*. Тарту, 1971. Вып. 5.
- ¹⁵ Laurinkienė, N. *Mito atšvaitai kalendorinėse lietuvių liaudies dainose*. Vilnius: Vaga, 1990.
- ¹⁶ Vėlius, N. *Senovės baltų pasaulėžiūra: struktūros bruožai*. Vilnius: Mintis, 1983.
- ¹⁷ Цивьян, Т. В. Мифологическое программирование повседневной жизни. Iš: *Этнические стереотипы поведения*. Ленинград: Наука, 1985.
- ¹⁸ Байбурин, А. К. *Жилище в обрядах и представлениях восточных славян*. Ленинград: Наука, 1983; Байбурин, А. К. Семиотические аспекты функционирования вещей, *Этнографическое изучение знаковых средств культуры*: 63 – 88. Ленинград: Наука, 1989; Байбурин, А. К. *Ритуал в традиционной культуре: структурно-семантический анализ восточнославянских обрядов*. Санкт-Петербург: Наука, 1993.
- ¹⁹ Агапкина, Т. Концепт движения в обрядовой мифологии (на материале весеннего календарного цикла). Iš: *Концепт движения в языке и культуре*. Москва: Индрик, 1996, 213–254.
- ²⁰ Толстая, С. Мотивационные семантические модели и картина мира. Iš: *Русский язык в научном освещении*. Москва, 2002. № 1(3), 112–127; Толстая, С. Культурная семантика и этимология. *Studia Etymologica Brunensia*, 3. Praha, 2006, 415–428.
- ²¹ Zaslavsky, S. *Africa Counts: Number and Pattern in African Cultures*. Chicago: Lawrence Hill Books, 1999.
- ²² Gerdes, P. *Sona Geometry from Angola. Mathematics of an African Tradition*. Milano: Polimetria, 2006.

- ²³ Eglash, R. Computation, Complexity and Coding in Native American Knowledge Systems. J. Hanks (ed.). *Native American Mathematics*. Reston: National Council of Teachers of Mathematics, 2002.
- ²⁴ Eglash, R. *African Fractals – Modern Computing and Indigenous Design*. New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press.
- ²⁵ Vatsyayan, K. *The Square and the Circle in Indian Arts*. New Delhi: Abhinav Publications, 1997.
- ²⁶ Kartomi, M. Some Implications of Local Concepts of Space in the Dance, Music, and Visual Arts of Aceh. *Yearbook for Traditional Music*, 2004, vol. 36, 1–49.
- ²⁷ Kowalska, J. *Tree of Life Dance. Cultural Universals in Motion*. Warsaw: Institute of the History of Material Culture, Polish Academy of Sciences, 1990, 96–102.
- ²⁸ Urbanavičienė, D. *Lietuvių apeiginė etnochoreografija*. Vilnius: lietuvių muzikos akademija, 2000, 45–46, 51–55, 57–59, 177–180, 243–247.
- ²⁹ Ihde, D. *Technology and the Lifeworld. From Garden to Earth*. (The Indiana Series in the Philosophy of Technology). Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 1990, 20.
- ³⁰ Ten pat.
- ³¹ Кинжалов, Р. В. Символика „плексиса“ в мифе, обряде, изобразительном искусстве древности и в современном фольклоре. *Проблемы реконструкции фактов традиционной культуры*. Ленинград: Наука, 1990, с. 82–97; Елизаренкова, Т. *Язык и стиль ведийских риши*. Москва: Наука, 1977, с. 28.
- ³² Tumėnas, V. Juostų ryšys su mitologija. *Liaudies kultūra*, 1999, Nr. 6, 35–43; Tumėnas, V. *Lietuvių tradicinių rinkinių juostų ornamentas: tipologija ir semantika. Lietuvos Etnologija* 9. Vilnius: Diemedis, 2002, 124–132, 141–142; Tumėnas, V. Juosta ir audimas kaip simbolis lietuvių ir indų mitologinėse tradicijose: tipologinės sąsajos ir skirtumai. *Rytai – Vakara: kultūrų sąveika*. Vilnius: Logos, 2002, 264–281.
- ³³ Račiūnaitė-Vyčiniienė, D. Sutartinės dainininkų lupose: liaudies terminų reikšmės ir prasmės. Iš: *Darbai ir dienos*, 2001, t. 25, 101–113; Račiūnaitė-Vyčiniienė, D. Sutartinės „Collecting“ a canon and creative process. *Principles of Music Composing: Creative Process*. Vilnius, 2006, 6–14.
- ³⁴ Razauskas, D. *Ryto ratų ritimai*. Vilnius: Pradai, 2000, 174–181.
- ³⁵ Байбурин, 217–218.
- ³⁶ Ten pat, 220.
- ³⁷ Потебня, А. *Слово и миф*. Москва: Правда, 1989.
- ³⁸ Байбурин, 220–221; Потебня, 355–359.
- ³⁹ Топоров, В. Н. Миф о Тантале (об одной поздней версии — трагедия Вяч. Иванова). Iš: *Палеобалканистика и античность: сборник научных трудов*. Москва: Наука, 1989, 24.
- ⁴⁰ Ten pat, 24.
- ⁴¹ Байбурин, 1993, 221.
- ⁴² Ten pat, 222.
- ⁴³ Eliade, M. *Images et symboles. Essais sur le symbolisme magico-religieux*. Paris: Éditions Gallimard, 1980; Eliade, M. *Obrazy i symbole. Szkice o symbolizmie magiczno-religijnym*. (Przełożyli: M. i P. Rodakowie). Warszawa: Wydawnictwo KR, 1998, 125–140.
- ⁴⁴ Байбурин, 1993, 21–22.
- ⁴⁵ Байбурин, А. К. Ритуал: свое и чужое. Iš: *Фолклор и этнография. Проблемы реконструкции фактов традиционной культуры*. Ленинград: Наука, 1990, 3–17.
- ⁴⁶ Байбурин, А. К. Семантические аспекты функционирования вещей. Iš: *Этнографическое изучение знаковых средств культуры*. Ленинград: Наука, 1989, 67–68.

- ⁴⁷ Čepaitienė, A. *Verpimas Lietuvoje: Liaudies kultūros likimas. Lietuvos Etnologija* 8. Vilnius: Diemedis, 2001, 176–181; Šaknys, Ž. *Kalendoriniai ir darbo papročiai Lietuvoje. Lietuvos Etnologija* 7. Vilnius: Diemedis, 2001, 38–48; Šaknys, Ž. Jaunimo neintensyvaus darbo savitumai Lietuvoje (XIX a. pabaiga–XX a. pirmoji pusė). *Lituanistika*, 2002, Nr. 1, 45; Ūsaitytė J. Advento – Kalėdų dainų turinio apimtys ir potekstės. Ūsaitytė, J., Žiūkienė, A. (parengė). *Lietuvių liaudies dainynas, t. XX, Kalendorinių apeigų dainos, 1: Advento-Kalėdų dainos*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 17, 22–23.
- ⁴⁸ Šaknys, 2002, 46.
- ⁴⁹ Ten pat, 14–18, 20–30.
- ⁵⁰ LTR 205(658); Ūsaitytė, J., Žiūkienė, A. (parengė). *Lietuvių liaudies dainynas, t. XX, Kalendorinių apeigų dainos, 1: Advento-Kalėdų dainos*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 80–81.
- ⁵¹ LTR 5501(109); 196.
- ⁵² Daunys, S. Pirties tradicinės apeigos Adutiškio apylinkėse. *Kraštotyra*. Vilnius, Nr. 10, 61.
- ⁵³ LTR 1231(19).
- ⁵⁴ LTR 1074(77).
- ⁵⁵ LTR 1221(30).
- ⁵⁶ LTR 4463(12).
- ⁵⁷ LTR 205(660).
- ⁵⁸ KTR 81(22) (Lietuvos muzikos akademijos Muzikologijos instituto etnomuzikologijos skyriaus Muzikinio folkloro garso archyvo garso įrašai).
- ⁵⁹ LTR 5009(109).
- ⁶⁰ LTR 3490 (189).
- ⁶¹ KLF 1459(23) (Lietuvos muzikos akademijos Muzikologijos instituto etnomuzikologijos skyriaus Muzikinio folkloro garso archyvo garso įrašai).
- ⁶² LTR 205(301); Ūsaitytė, J., Žiūkienė, A. (parengė). *Lietuvių liaudies dainynas, t. XX, Kalendorinių apeigų dainos, 1: Advento-Kalėdų dainos*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 531.
- ⁶³ LTR 1576(16); ten pat, 516.
- ⁶⁴ LTR 2071(168); ten pat, 512.
- ⁶⁵ Ūsaitytė, J., Žiūkienė, A. (parengė). *Lietuvių liaudies dainynas, t. XX, Kalendorinių apeigų dainos, 1: Advento-Kalėdų dainos*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 522.
- ⁶⁶ LTR 2071(168); ten pat, 511–512.
- ⁶⁷ Ten pat, 519.
- ⁶⁸ Байбурин, 1993, 18–21.
- ⁶⁹ Urbanavičienė, 266.
- ⁷⁰ Ūsaitytė J. Advento – Kalėdų dainų turinio apimtys ir potekstės. Ūsaitytė, J., Žiūkienė, A. (parengė). *Lietuvių liaudies dainynas, t. XX, Kalendorinių apeigų dainos, 1: Advento-Kalėdų dainos*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 24.
- ⁷¹ Фрейденберг, 92–96.
- ⁷² Crocket C. *Card Weaving*. Loveland: Interweave Press LLC, 1991, 7.
- ⁷³ Leonardo da Vinčio piešinio *Jauna moteris su vienu arbatiniu peizažu* aprašas. Interneto puslapis: *Universal Leonardo*. University of the Arts. London, 2010. <http://www.universalleonardo.org/work.php?id=438> (žiūrėta 2010. 10 30).
- ⁷⁴ *Physiologus. A Medieval Book of Nature Lore*. Translated by M. J. Curley. Chicago: The University of Chicago Press, 2009, 51 (XXXVI).
- ⁷⁵ Shepard, O. *Lore of the Unicorn*. London: George Allen & Unwin; Boston: Houghton Mifflin, 1930, 39–41.

- ⁷⁶ <http://www.paintedchurch.org/bledlow.htm> (žiūrėta 2010 10 30).
- ⁷⁷ <http://special.lib.gla.ac.uk/exhibns/month/dec2009.html> (žiūrėta 2010 10 30).
- ⁷⁸ Chakrabarti M. *The Gandhian Philosophy of the Spinning Wheel. Gandhian Studies for Peace Research Series*, T. 13, New Delhi: Ashok Kumar Mittal Concept Publishing Company, 11–22.
- ⁷⁹ Ten pat, 13.
- ⁸⁰ Ten pat, 14.
- ⁸¹ Ten pat, 17.
- ⁸² Chakrabarti M. *The Gandhian Philosophy of the Spinning Wheel. Gandhian Studies for Peace Research Series*, T. 13.
- ⁸³ Brown R. B. *Gandhi's Spinning Wheel and the Making of India*. Oxon: Routledge, 2010.
- ⁸⁴ <http://www.life.com/image/2747050>. (žiūrėta 2011 04 24); http://www.google.lt/imgres?imgurl=http://1.bp.blogspot.com/_OTTkfZd2wHE/SwoRKfYTPsI/AAAAAAAXA/AusvqlOAeE8/s1600/gandhi%2Bweaving.JPG&imgrefurl=http://postmuse.blogspot.com/2010/01/lets-call-this-twenty-ten.html&usg=__2wpCnjZPzmoCZIElMHT84pfhtc=&h=1089&w=1600&sz=377&hl=lt&start=0&sig2=HCWY73UpzKHK4jlj1D94yg&zoom=1&tbnid=RdWbmNTq5evuTM:&tbnh=147&tbnw=198&ei=y861Tc3dGomfOu-PhYQJ&prev=/search%3Fq%3DGandhi%2Bweaving%26um%3D1%26hl%3Dlt%26client%3Dfirefox-a%26hs%3DRVS%26sa%3DDN%26rls%3Dorg.mozilla:lt.official%26biw%3D1280%26bih%3D610%26tbnid%3Dsch&um=1&itbs=1&iact=hc&vpx=967&vpy=130&dur=38&hovh=185&hovw=272&tx=210&ty=79&pa=1&ndsp=18&ved=1t:429,r:5,s:0 (žiūrėta 2011 04 24).
- ⁸⁵ Tumėnas, 2002, 124–132, 141–142.
- ⁸⁶ The International Cuncil of Traditional Music (Tarptautinė tradicinės muzikos taryba). *XXIII Symposium of ICTM Study Group on Ethnochoreology. The Silence of Dance (2005)*. Фрейденберг, 188–189.
- ⁸⁷ Фрейденберг, 188–189.
- ⁸⁸ Valiulytė S., Marcinkevičienė, N., Venckauskaitė, E. *Atvažiuoja Kalėdos: Advento-Kalėdų papročiai ir tautosaka*. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 2000, 108–109.
- ⁸⁹ Ten pat, 109.
- ⁹⁰ Ten pat, 107–108.
- ⁹¹ Urbanavičienė, 45–46.
- ⁹² Valiulytė, 2000, 113–115.
- ⁹³ Ūsaitytė J. Advento – Kalėdų dainų turinio apimtis ir potekstės. Ūsaitytė, J., Žiūkienė, A. (parengė). *Lietuvių liaudies dainynas, t. XX, Kalendorinių apeigų dainos, 1: Advento-Kalėdų dainos*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 22–23.
- ⁹⁴ Ten pat.
- ⁹⁵ Kirvaitienė, A.-E (sud.), Venskauskaitė E. (red.). *Lietuvių liaudies rateliai ir šokiai*. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 1991, 16–17; Venckauskaitė, E. (sud.), Kirvaitienė, A. (spec. red.). *Šokiai ir rateliai*. Vilnius: 1989, 159–160.
- ⁹⁶ Venckauskaitė, 1989, 202–204.
- ⁹⁷ Kirvaitienė, 1991, 18–20.
- ⁹⁸ Ten pat, 73.
- ⁹⁹ Ten pat, 1991, 55–56.
- ¹⁰⁰ Venckauskaitė, 1989, 82.
- ¹⁰¹ Kirvaitienė, 1991, 34–35.
- ¹⁰² Venckauskaitė, 1989, 82–83.
- ¹⁰³ Ten pat, 143–144.
- ¹⁰⁴ Venckauskaitė 1989: 141–142.
- ¹⁰⁵ Venckauskaitė 1989: 150; 152–153.

- ¹⁰⁶ Venckauskaitė, 1989, 147–158.
- ¹⁰⁷ Ten pat, 97–98.
- ¹⁰⁸ Ten pat, 152–153.
- ¹⁰⁹ Відеїко, М. Ю. *Тріпільська цивілізація*, Київ: Академперіодика, 2003, 67, 87; Відеїко, М. Ю. *Тріпільська культура*. Клочко, В. И., Симоненко, О. В., Платонов. *Платар: Колекция предметив старовіны родин Платоновых и Тарут. Каталог*. Київ: ТОВ „Укрполіграфмедіа“, 2004, 12.
- ¹⁰⁹ Mikėnaitė, A. *Lietuvių liaudies baldai. Katalogas*. Vilnius: Lietuvos dailės muziejus. 1992, 71.
- ¹¹⁰ Bernotienė, S., Galaunienė, K., Rimdeikienė, A., Stravinskienė, A., Šešelgis, K. (parengė). *Lietuvių liaudies menas, t. 1*. Vilnius: Vaga, 1993, pav. 175, 177.
- ¹¹¹ Рыбаков, Б.А. Космогония и мифология земледельцев энеолита. Із: *Советская археология*, 1965, №. 1, с. 35–39, 41–47.
- ¹¹² Gimbutas, M. *The Language of the Goddess*. New York, London etc., Harper & Row, 1989.
- ¹¹³ Gimbutas, M. *The Ancient Symbolism in Lithuanian Folk Art. (Memoirs of the American Folklore Society)*. Philadelphia: American Folklore Society, 1958.
- ¹¹⁴ Dundulienė, P. *Žaltys ir jo simboliai lietuvių liaudies mene ir žodinėje kūryboje*. Vilnius: Lietuvos TSR Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerijos Leidybinė redakcinė taryba, 1979.
- ¹¹⁵ Tumėnas, V. *Lietuvių tradicinių rinktinių juostų ornamentas: tipologija ir semantika. Lietuvos etnologija, t. 9*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, Diemedis, 2002, 217–219.